

# *Economisch-Statistische Berichten*

Vrije-tijdsbesteding

★

*Drs. R. Iwema*

De conjunctuur in de  
Verenigde Staten

★

*H. Reinoud*

Problemen en ervaringen  
rond de invoering  
van elektronische administratiemachines  
(I)

★

*Drs. A. G. U. Hildebrandt*

Visserij en Euromarkt

★

*C. Vermey*

De tankvrachtenmarkt in 1957

UITGAVE VAN HET NEDERLANDSCH ECONOMISCH INSTITUUT

---

43e JAARGANG

No. 2116

WOENSDAG 22 JANUARI 1958

HOLLANDSCHE SOCIETEIT  
VAN LEVENSVERZEKERINGEN N.V.

**Anderhalve Eeuw**

**Levensverzekering**



HOOFDKANTOOR  
Heerengracht 475, Tel. 49100  
AMSTERDAM-C.

HEAD OFFICE FOR CANADA  
330 Bay Street  
TORONTO 1

Bij de Technische Hogeschool te Eindhoven kan worden geplaatst een

## ACADEMICUS

(bij voorkeur een econoom)

met belangstelling voor planning en organisatievraagstukken.

Salarisgrenzen f 7068.— tot f 14304.— per jaar.

Schriftelijke sollicitaties aan het Hoofd van de afdeling Personeelszaken, Insulindelaan 2, Eindhoven.



## THOMSEN'S HAVENBEDRIJF ROTTERDAM

zoekt voor het Hoofd van de Administratie

### ENIGE ASSISTENTEN

die na een gedegen „allround” opleiding in het bedrijf t.z.t. geplaatst kunnen worden in een zelfstandige leiding gevende administratieve functie.

Minimum vereisten: Ec.Drs., S.P.D. of M.O. Boekhouden. Leeftijd ca. 30 jaar.

Schriftelijke sollicitaties te richten aan de afdeling Personeel, Pieter de Hoochweg 108 te Rotterdam.



**R. Mees & Zoonen**  
Bankiers en  
Assurantie-makelaars

**Rotterdam**

Amsterdam · 's-Gravenhage  
Delft · Schiedam · Vlaardingen  
Alblasserdam

*verlenen gaarne hun  
goede diensten, o.m.  
bij het*

*kiezen van beleggingen*

*sluiten van auto-, w.a.,  
fraude- en berovings-  
verzekeringen*

## ECONOMISCH- STATISTISCHE BERICHTEN

Uitgave van het Nederlandsch Economisch Instituut

Adres voor Nederland: Pieter de Hoochweg 118, Rotterdam-W.  
Telefoon redactie: K 1800-52939. Administratie: K 1800-38040. Giro 8408.

Bankiers: R. Mees en Zoonen, Rotterdam. Banque de Commerce, Koninklijk Plein 6, Brussel, postcheque-rekening 260.34.

Redactie-adres voor België: Dr. J. Geluck, Zwijnaardse Steenweg 357, Gent.

Abonnementen: Pieter de Hoochweg 118, Rotterdam-W.

Abonnementprijs: franco per post, voor Nederland en de Overzeese Rijksdelen (per zeepost) f. 29,—, overige landen f. 31,— per jaar. (België en Luxemburg B. fr. 400). Abonnementen kunnen ingaan met elk nummer en slechts worden beëindigd per ultimo van het kalenderjaar.

Losse nummers 75 ct.

Aangetekende stukken in Nederland aan het Bijkantoor Westzeedijk, Rotterdam-W.

Advertenties. Alle correspondentie betreffende advertenties te richten aan de N.V. Koninklijke Nederl. Boekdrukkerij H. A. M. Roelants, Lange Haven 141, Schiedam (Telefoon 69300, toestel 1 of 3).

Advertentie-tarief f. 0,30 per mm. Contract-tarieven op aanvraag. Rubrieken „Vacatures” en „Beschikbare krachten” f. 0,60 per mm (dubbele kolom). De administratie behoudt zich het recht voor om advertenties zonder opgaaf van redenen te weigeren.

(Zie ook de vacatures op blz. 79)

# Vrije-tijdsbesteding

Een vorig maal hebben wij op deze plaats aan de hand van één der vrije-tijdsbestedingsrapporten van het C.B.S. voor enkele groepen onzer bevolking weergegeven welk gedeelte der avonden en weekends als „echte” vrije tijd kan worden beschouwd <sup>1)</sup>. In hetzelfde rapport <sup>2)</sup> wordt uitvoerig behandeld hoe onze, naar milieu, leeftijd, woon- gebied en confessie onderscheiden, landgenoten hun vrije tijd hebben doorgebracht. Het lijkt ons niet ondienstig om, alvorens hieromtrent iets te vermelden, even globaal te schetsen welke weg het C.B.S. daarbij heeft gevolgd, opdat de lezer zich een indruk kan vormen van hetgeen zoal in het betreffende rapport is te vinden.

Welnu, de vrije-tijdsbesteding, als onderdeel van de totale avond- en weekendbesteding, is verdeeld in drie categorieën, nl. vorming, lezen <sup>3)</sup> en ontspanning, die weer zijn gesplitst in sub-categorieën en gedetailleerde bezigheden. Waar nodig worden, teneinde de waarneming te vergemakkelijken, de sub-groepen en bezigheden als het ware onder een vergrootglas gehouden. Er is echter voor gezorgd, dat de lezer zonder veel moeite de vergrotingen tot hun ware proporties in het totale avonden- en weekendpatroon kan terugbrengen. Houdt men zich voortvóór ogen, dat afzonderlijke paragrafen zijn gewijd aan de weekendbesteding en enkele belangrijke groepen — bijv. ouden van dagen, schoolgaande jeugd en gezinnen met kleine kinderen — dan zal het duidelijk zijn, dat met dit rapport een rijke bron van informatie is gecreëerd.

Uit ons vrije-tijdsbestedingspatroon komt zeer duidelijk naar voren, wat een huiselijk volk wij zijn. Niet alleen wordt van de totale vrije tijd ongeveer 66 pCt. thuis doorgebracht, maar zelfs onze ontspanning zoeken wij groten- deels, nl. voor 62 pCt., binnenshuis. De afwijkingen van dit landelijk percentage zijn voor de verschillende milieus en levensbeschouwelijke richtingen gering: binnen

de indeling naar milieu worden de uitersten gevormd door leidinggevend en landarbeiders met resp. 58 en 65 pCt., binnen die naar met name genoemde godsdienstige richtingen door Nederlands-Hervormden met 61 en Gerefor- meerden met 64 pCt. De verschillen in dezen tussen de diverse leeftijdsgroepen zijn veel groter: de 18 tot 23 jarigen zoeken hun vertier voor slechts 44 pCt., degenen van 60 jaar en ouder voor 74 pCt. thuis.

Het ligt, gezien het feit dat vrouwen over minder vrije tijd beschikken dan mannen <sup>1)</sup>, voor de hand, dat zij ook een geringer deel der avonden en weekends met de diverse vormen van vrije-tijdsbesteding kunnen doorbrengen. Dit komt met name tot uiting in de categorieën lezen en ontspanning. Alleen de vrouwen uit de groep leiding- gevend en welgesteld — die trouwens weinig minder vrije tijd hebben dan de mannen uit deze groep — komen vergeleken met de mannen weinig te kort; zij blijken zelfs méér tijd aan ontspanning te besteden. Ook de vrije- tijdsbestedingspatronen per leeftijdsgroep en levensfase lopen, zoals te verwachten is, onderling vrij sterk uiteen.

Evenmin als de hoeveelheid vrije tijd, die de diverse milieus en confessionele richtingen ter beschikking staat, grote verschillen blijkt te vertonen, is dit het geval met het globale vrije-tijdsbestedingspatroon dezer groeperingen. Men moet eigenlijk tot in de gedetailleerde bezigheden doordringen om hier en daar min of meer opmerkelijke verschillen te ontdekken. Dan blijkt — om slechts enkele voorbeelden te noemen — dat leidinggevend en proce- nts-gewijs meer van hun vrije tijd besteden aan bioscoop-, schouwburg- en concertbezoek dan de gemiddelde Neder- lander en dat Rooms-Katholieke mannen een half uur per week doorbrengen in café's en restaurants en de door- snee man „slechts” twintig minuten. De nuanceverschillen zijn echter niet van die orde van grootte, dat wij op grond van dit C.B.S.-rapport groepen Nederlanders — de in- dividuen gaan in de massa verloren — als uitgesproken cultuurdragers of -barbaren zouden kunnen bestempelen. Temeer niet, omdat de intensiteit, waarmee de diverse bezigheden worden beoefend, niet kwantitatief kan worden vastgelegd. Z.

<sup>1)</sup> Zie „E.-S.B.” van 15 januari jl.

<sup>2)</sup> Deel 2: „Avond- en weekendbesteding”. Zeist 1957, 88 blz. f. 7,25. Verkrijgbaar bij Uitgeversmaatschappij W. de Haan N.V., Zinzendorflaan 3, Zeist en bij de boekhandel.

<sup>3)</sup> Lezen is als afzonderlijke categorie behandeld, daar de aard der lectuur, die immers zowel vormend als ontspan- nend kan zijn, niet bekend was.

## INHOUD

|  | Blz. |  | Blz. |
|--|------|--|------|
| Vrije-tijdsbesteding, door Drs. J. H. Zoon .....   | 63   | Boekbespreking:  |      |
| De conjunctuur in de Verenigde Staten, door<br>Drs. R. Iwema .....   | 64   | Dr. Ir. H. de Boer: De commissarisfunctie,<br>bespr. door Drs. B. E. de Muinck ..... | 77   |
| Problemen en ervaringen rond de invoering van<br>elektronische administratiemachines (I), door<br>H. Reinoud ..... | 67   | Geld- en kapitaalmarkt, door, Dr. M. P. Gais ....                                    | 78   |
| Visserij en Euromarkt, door Drs. A. G. U. Hil-<br>debrandt .....   | 71   | Notities:  |      |
| De tankvrachtenmarkt in 1957, door C. Vermey ..  | 76   | Investeringsbeperking in Zweden .....  | 66   |
|  |      | Zeldzame boeken .....  | 70   |
|  |      | Inkomens van werkgevers en -nemers in Zweden   | 75   |
|  |      | Recente publikaties .....  | 79   |

COMMISSIE VAN REDACTIE: Ch. Glasz; L. M. Koyck; H. W. Lambers; J. Tinbergen; F. de Vries; J. R. Zuidema. Redacteur-Secretaris: A. de Wit. Adjunct Redacteur-Secretaris: J. H. Zoon.  
COMMISSIE VAN ADVIES VOOR BELGIË: F. Collin; J. E. Mertens de Wilmars; J. van Tichelen; R. Vandeputte; A. Vlerick.

Na een korte diagnose van de huidige Amerikaanse conjunctuur wordt een prognose gegeven voor 1958. Schrijver verwacht een primaire bestedingsvermindering in de particuliere sector van ca. \$ 5 mrd., welke waarschijnlijk voor ca. \$ 3 mrd. door additionele overheidsbestedingen zal worden gecompenseerd. De resterende bestedingsvermindering van ca. \$ 2 mrd. is aanmerkelijk minder dan in 1954, toen een belangrijke inkrimping van de overheidsuitgaven plaats had. Anders echter dan in dat jaar, toen door een aanzienlijke belastingverlaging de particuliere consumptie zelfs nog toenam, zal in 1958 de primaire neerwaartse impuls waarschijnlijk via een inkomens- en consumptiedaling verder doorwerken. De per saldo hierdoor teweeg gebrachte daling van het bruto-nationaal produkt zal waarschijnlijk ca. \$ 4,5 mrd. bedragen, tegenover een daling van ca. \$ 3,5 mrd. in 1954. De te verwachten recessie blijft, ofschoon nog steeds van een mild karakter, dus iets heviger dan die in 1954.

# De conjunctuur in de Verenigde Staten

In de laatste maanden van het afgelopen jaar is een geleidelijk toenemende vrees ontstaan voor een conjunctuuromslag in de Verenigde Staten. Deze vrees heeft ook haar weerspiegeling gevonden in dit blad, waarin kort na elkaar twee beschouwingen aan dit onderwerp gewijd, zijn verschenen <sup>1)</sup>. Beide beschouwingen kwamen echter, waarschijnlijk mede doordat destijds nog slechts schaarse gegevens, die op een mogelijke conjuncturele inzinking konden duiden, beschikbaar waren, tot weinig definitieve conclusies. Het is daarom wellicht zinvol om thans, nu deze gegevens in wat ruimere mate voorhanden zijn, te trachten tot iets concretere uitspraken te komen. In dit artikel zal worden getracht, na een korte diagnose van de huidige conjuncturele situatie, een prognose te geven voor het jaar 1958.

## Conjunctuurdiagnose.

Ofschoon van een recessie nog nauwelijks kan worden gesproken, is blijkens tabel 1, de expansie van de Amerikaanse economie, welke in 1956 reeds aanmerkelijk was verzwakt, in de loop van 1957 praktisch tot stilstand gekomen.

Nam het reële bruto-nationaal produkt van het 1e kwartaal van 1956 tot het 1e kwartaal van 1957 nog toe met 2,3 pCt., de stijging van het 4e kwartaal 1956 tot het 4e kwartaal 1957 bedroeg nog slechts 0,5 pCt. Daar de produktiecapaciteit van de Amerikaanse volkshuishouding als gevolg van bevolkingsgroei en arbeidsproduktiviteitsverhoging trendmatig stijgt met ca. 4 pCt. per jaar, is derhalve de toeneming van de totale vraag naar goederen en diensten in de laatste twee jaren in toenemende mate bij die van het produktievermogen ten achter gebleven. Deze ontwikkeling, welke heeft geleid tot een stijgende werkloosheid en een verkorting van de lengte der gemiddelde werkweek (o.a. door vermindering van overwerk), weerspiegelt zich in de bezet-

<sup>1)</sup> Zie „Kentering in de Amerikaanse conjunctuur” in „E.-S.B.” van 20 november 1957 en „Developments in the United States economy in 1957” door Prof. Dr. C. Lowell Harris in „E.-S.B.” van 18 december 1957.

TABEL 1.

Reëel bruto-nationaal produkt op jaarbasis, gecorrigeerd voor seizoensinvloeden, in huidige dollars

|                   | Bruto-nationaal produkt in mrd. dollars |
|-------------------|---|
| 1956: 1e kwartaal | 429,6                                   |
| 2e kwartaal       | 432,1                                   |
| 3e kwartaal       | 432,7                                   |
| 4e kwartaal       | 439,4                                   |
| (jaar)            | (433,5)                                 |
| 1957: 1e kwartaal | 439,6                                   |
| 2e kwartaal       | 440,8                                   |
| 3e kwartaal       | 490,8                                   |
| 4e kwartaal       | 441,6                                   |
| (jaar) a)         | (440,7)                                 |

tingsgraad van de industrie. Volgens de in september en oktober jl. door de Mc Graw-Hill Publishing Company gehouden survey, werkte de industrie in september jl. op 82 pCt. van haar capaciteit, tegenover 86 pCt. eind 1956 en 92 pCt. eind 1955. Overigens pleegt de industriële produktie sterkere fluctuaties te vertonen dan het totale bruto-nationaal produkt. Zij is in de laatste maanden zelfs reeds iets gedaald, zoals moge blijken uit tabel 2.

TABEL 2.

Industriële produktie-index 1957, gecorrigeerd voor seizoensinvloeden, basis 1947 - 1949 = 100

|       |     |       |     |       |     |      |        |
|-------|-----|-------|-----|-------|-----|------|--------|
| jan.  | 146 | april | 143 | juli  | 144 | okt. | 141    |
| febr. | 146 | mei   | 143 | aug.  | 145 | nov. | 139    |
| mrt.  | 145 | juni  | 144 | sept. | 144 | dec. | 138 a) |

a) Schatting.

Het is duidelijk dat de toenemende onderbezetting van het Amerikaanse produktie-apparaat in het algemeen en van de industrie in het bijzonder de investeringslust niet heeft aangemoedigd. De investeringen van het bedrijfsleven, inclusief die in voorraden, lagen in 1957 dan ook beneden die van het voorafgaande jaar. Voorts liepen de defensie-uitgaven van de federale Overheid in de loop van 1957 iets terug en droegen daarmee het hunne tot de verslechtering van de conjunctuur bij.

De uitgaven van de Staten en de plaatselijke overheden, alsmede de particuliere consumptie zetten hun matige stijging vooralsnog voort, de laatste echter in duidelijk afnemende mate. Het saldo van de betalingsbalans lag daarentegen, door een aantal incidentele oorzaken, in 1957 excessief hoog.

De prijsontwikkeling vertoonde in het afgelopen jaar eveneens een verdeeld beeld. Terwijl de kleinhandelsprijzen in vrijwel onverminderde mate bleven oplopen, kwam de stijging der groothandelsprijzen van industrieproducten in de loop van 1957 bijna tot staan en vertoonden enkele basisgrondstoffen een prijsdaling. Deze ontwikkeling is in overeenstemming met het in de bovengenoemde volgorde afnemende loonelement in de prijs. De aanhoudende looneisen der vakverenigingen, welke ook in het aangezicht van een mogelijke recessie niets aan kracht hebben ingeboet en waardoor het loonpeil sterker omhoog wordt gedrukt dan met de stijging van de produktiviteit overeenkomt, geven immers een voortdurende steun aan het prijsniveau.

De conclusie, welke uit de bovenstaande beschouwingen moet worden getrokken, luidt dat de Verenigde Staten zich thans aan de rand van een mogelijke recessie bevinden. In het volgende zal worden getracht te bepalen in hoeverre deze mogelijkheid zich waarschijnlijk zal realiseren.

#### Conjunctuurprognose.

Het conjunctuurmechanisme uit zich primair in een periodieke fluctuatie van de particuliere investeringen, inclusief de voorraadaccumulatie, welke zich vervolgens via de inkomensvorming ook in de particuliere consumptie uitwerkt. Er bestaat echter een aantal maatregelen, welke aan de periodieke inzinkingen in de particuliere bestedingen grenzen kunnen stellen, dan wel deze bestedingen opnieuw kunnen activeren.

Zij zijn in hoofdzaak de volgende:

1e. Toeneming van de overheidsbestedingen, waardoor additioneel inkomen wordt gecreëerd. Het is voor een belangrijk deel deze factor geweest, met name de toeneming der defensie-uitgaven van de federale Overheid, welke tezamen met de versnelde technische ontwikkeling aan de na-oorlogse recessies hun milde karakter heeft gegeven.

2e. Belastingverlaging, welke de bestedingen kan stimuleren. De effectiviteit van deze maatregel wordt, ofschoon van niet te verwaarlozen betekenis, veelal overschat. Hoewel in de na-oorlogse periode zeer aanzienlijke tariefwijzigingen van de vennootschapsbelasting hebben plaats gevonden, is hiervan geen merkbare invloed op de investeringen aantoonbaar. Wijzigingen in het tarief der inkomstenbelasting hebben wel een aanwijsbare invloed op de particuliere consumptie, doch slechts voor een gedeelte van het belastingbedrag, daar, althans op de korte termijn, veranderingen in het te betalen bedrag aan inkomstenbelasting door de consument voor een niet onaanzienlijk deel op de besparingen worden afgewenteld.

3e. Renteverlaging, eveneens ter stimulering van de bestedingen. Ook hierbij is een invloed op de omvang der investeringen niet aantoonbaar, terwijl de invloed op de omvang der particuliere consumptie (via het afbetalingskrediet) gering is.

Zowel belasting- als renteverlaging zijn als conjunctuurpolitieke maatregel in zoverre duidelijk inferieur aan een verhoging van de overheidsuitgaven, dat eerstgenoemde de uiteindelijke bestedingsbeslissing en daarmee de creëring

van additioneel inkomen overlaten aan de economische subjecten. Wanneer, zoals bij teruglopende conjunctuur het geval is, de bestedingslust gering is — en dit geldt in het bijzonder t.a.v. de investeringen — is het uiteraard zeer dubieus of een belasting- en/of renteverlaging de economische subjecten tot bestedingen kan verleiden. Een verhoging van de overheidsuitgaven is daarentegen als conjunctuurpolitieke maatregel voor het volle bedrag effectief.

4e. De zgn. „built-in stabilizers”, zoals de progressiviteit van het belastingtarief, de werkloosheids- en andere sociale uitkeringen e.d. Deze „built-in stabilizers” kunnen een aanmerkelijke inzinking van de conjunctuur niet voorkomen; zij worden voor een deel juist pas dan effectief.

De invloed van de twee belangrijkste der bovengenoemde conjunctuurstimulantia, de overheidsbestedingen en de belastingpolitiek, zal in 1958 vermoedelijk van bescheiden omvang zijn.

Van het huidige bewind is voorlopig geen verhoging van de overheidsuitgaven als conjunctuurpolitieke maatregel te verwachten. Teneinde de inflatie, zich uitend in de nog steeds stijgende kosten van levensonderhoud, te bestrijden, blijft het streven van de federale Regering bij voortdurend gericht op besnoeiing van uitgaven en een sluitende begroting. Het is inmiddels zeer kwetsief of dit in wezen op de bestrijding van een bestedingsinflatie gerichte streven, bij de bestrijding van wat, zoals hierboven is uiteengezet, duidelijk een looninflatie is, succesvol kan zijn. Hierop is kort geleden in dit blad nog gewezen door Dr. Hartog<sup>2)</sup>. Hoe dit zij, in elk geval ontnemt dit streven de Amerikaanse Regering de mogelijkheid tot het voeren van een conjunctuurpolitiek met het meest effectieve middel dat haar ten dienste staat, nl. het doen uitvoeren van openbare werken. De geleidelijk teruglopende bezettingsgraad van het Amerikaanse produktie-apparaat in de loop van 1956 en 1957 vormt dan ook het offer dat de Regering voor haar — tot dusver met weinig succes bekroonde — pogingen om het prijsniveau te stabiliseren, heeft gebracht. Aan Leon H. Keyserling, de voormalige voorzitter van de raad van economische adviseurs van president Truman, wiens denkbeelden wij vroeger in dit blad bespraken<sup>3)</sup>, komt de verdienste toe, reeds in de aanvang van 1955 op dit gevaar te hebben gewezen.

Het Department of Commerce becijferde op grond van de begroting voor het lopende belastingjaar de in 1958 te verwachten totale uitgaven van de federale Overheid op \$ 49 mrd., d.i. hetzelfde bedrag als in 1957 is besteed. De president heeft thans, in het licht van de recente, of juistere: de recentelijk tot de Amerikaanse Regering doorgedrongen, wetenschappelijke en militaire ontwikkelingen in de Sowjet-Unie, voor het fiscale jaar 1959 een verhoging van de begroting met ca. \$ 1 mrd. voorgesteld. Wanneer dit bedrag in 1958 voor de helft wordt besteed, betekent dit dus een stijging van de federale uitgaven in 1958 met ca. \$ 0,5 mrd. De uitgaven van de Staten en de plaatselijke overheden zullen volgens ramingen van het Department of Commerce hun trendmatige stijging met ca. \$ 2,5 mrd. per jaar in 1958 voortzetten. De totale overheidsbestedingen zullen derhalve in 1958 waarschijnlijk met ca. \$ 3 mrd. toenemen.

<sup>2)</sup> Zie „De wereldconjunctuur eind 1957, gezien vanuit Europa” door Dr. F. Hartog in „E.-S.B.” van 18 december 1957.

<sup>3)</sup> Zie „Koersverandering in de Verenigde Staten noodzakelijk?” in „E.-S.B.” van 27 april 1955.

In het licht van het bovenstaande is het duidelijk dat van belastingverlaging in 1958 geen sprake zal zijn. Het ligt echter evenmin in het voornemen van de Regering, die van mening is dat de te verwachten middelen de uitgavenstijging met \$ 1 mrd. wel zullen kunnen opvangen, tot belastingverhoging over te gaan.

De aard van het conjunctuurmechanisme brengt met zich, dat de recente afvlakking van het bruto-nationaal produkt en het groothandelsprijsniveau in 1958 een matige verdere daling van de particuliere investeringen doet verwachten. Ook de resultaten van onder de ondernemers gehouden enquêtes nopens hun investeringsplannen voor 1958 wijzen in deze richting. Blijkens de meergenoemde Survey van de Mc Graw-Hill Publishing Company denken zij hun investeringen in duurzame kapitaalgoederen in 1958 met ca. \$ 2,5 mrd. te verminderen. Deze uitkomst, welke in overeenstemming is met de resultaten van de in oktober en november jl. door de „Securities and Exchange Commission” gehouden enquête, wijst op een iets sterkere terugslag in de duurzame investeringen van het bedrijfsleven dan in het recessiejaar 1954 <sup>4)</sup>.

Wat de te verwachten voorraadmutatie betreft is de situatie thans echter aanmerkelijk gunstiger dan in 1954. In de eerste plaats zijn de voorraden thans in tegenstelling tot die in de aanvang van dat jaar geenszins excessief. Met name in 1957 is door het bedrijfsleven een zeer voorzichtige voorraadpolitiek gevoerd. De „stock-sales ratio”, welke in januari 1954 1,74 bedroeg, is thans slechts 1,60 en bevindt

<sup>4)</sup> Dat de uitkomsten van enkele niet officiële enquêtes, onder afzonderlijke bedrijfstakken gehouden, ongunstiger zijn uitgevallen, behoeft aan het bovenstaande niets af te doen.

### Investeringsbeperking in Zweden

In 1955 werden in Zweden verschillende maatregelen getroffen ter beperking van de industriële investeringen. Naar het effect van deze maatregelen heeft het Swedish Institute of Economic Research een tweetal onderzoeken ingesteld, één reeds in de zomer van hetzelfde jaar en één in de zomer van 1956. Het resultaat van deze onderzoeken is in onderstaand staatje — overgenomen uit „Index” van oktober 1957 — samengevat.

#### Investeringsbeperking

|                            | 1955    | 1955/1956 |
|----------------------------|---------|-----------|
|                            | in pCt. |           |
| als gevolg van:            |         |           |
| investeringsheffing .....  | 5,0     | 3,2       |
| gestegen rentevoet .....   | 0,7     | 0,7       |
| kredietbeperkingen .....   | 6,9     | 9,1       |
| niet nader aangeduid ..... | 1,7     | 1,0       |
| totaal .....               | 14,3    | 14,0      |

De gevoerde economische politiek heeft een achteruitgang van de financiële situatie der Zweedse ondernemingen in 1955 tot gevolg gehad. De baten stegen weliswaar met Kr. 539 mln. maar de verplichtingen — incl. nieuwe aandelenemissies — met niet minder dan Kr. 1.034 mln.

zich daarmee op dezelfde hoogte als in januari 1955 toen een hernieuwde voorraadaccumulatie een aanvang nam. In de tweede plaats vond in 1954 een drastische vermindering van de defensie-orders plaats, hetgeen voor 1958 niet te verwachten valt. En ten slotte vertoont het prijsniveau thans nog steeds een — zij het afnemende — stijgende tendentie, terwijl aan 1954 een periode van dalende prijzen voorafging. Ofschoon, in verband met de huidige fase van de conjunctuur, in 1958 geen verdere voorraadvorming te verwachten valt, lijkt daarom een voorraadliquidatie van enige betekenis evenmin voor de hand liggend. Het meest waarschijnlijk is dat over 1958 als geheel gezien de voorraadmutatie per saldo ongeveer nihil zal zijn. Daar in 1957 een voorraadaccumulatie van ca. \$ 0,5 mrd. plaatsvond, betekent dit dat de voorraadinvesteringen in 1958 met ca. \$ 0,5 mrd. zullen verminderen.

De woningbouw, welke, gesteund door de sterke naoorlogse bevolkingsgroei, een vrij stabiel element in de conjunctuur vormt en slechts betrekkelijk geringe, geleidelijk verlopende schommelingen vertoont, is sinds medio 1957 na een langzame daling gedurende 2 à 3 jaren weer iets gestegen. Zij wordt voor 1958 op hetzelfde peil als 1957 geraamd.

Het exportoverschot ten slotte, dat in 1957 door de excessieve importen van enige, in een inflatoire toestand verkerende Europese landen, die inmiddels tot restrictieve maatregelen zijn overgegaan, alsmede door een aantal incidentele oorzaken, waaronder de slechte Europese oogst in 1956, welke het opruimen van graanvoorraden mogelijk maakte, en de Suezcrisis, abnormaal hoog lag, zal in 1958 waarschijnlijk tot meer normale proporties terugkeren. Een inkrimping in 1958 tot het peil van 1956 — de meest voor de hand liggende veronderstelling — betekent een daling van het betalingsbalanssaldo met ca. \$ 2 mrd.

### Conclusie.

Het bovenstaande samenvattend kan worden geconcludeerd dat in 1958 in de particuliere sector een primaire vermindering der bestedingen te verwachten valt van ca. \$ 5 mrd., welke waarschijnlijk ten bedrage van ca. \$ 3 mrd. door additionele overheidsbestedingen zal worden gecompenseerd. Resteert dus per saldo een primaire bestedingsvermindering van ca. \$ 2 mrd. Dit is aanmerkelijk minder dan in 1954 toen een belangrijke inkrimping van de overheidsuitgaven plaats had. Anders echter dan in dat jaar, toen door een aanzienlijke belastingverlaging de particuliere consumptie niet slechts op peil kon blijven, doch zelfs nog toenam, zal in 1958 de primaire neerwaartse impuls naar alle waarschijnlijkheid via een inkomens- en consumptiedaling verder doorwerken.

De per saldo hierdoor teweeg gebrachte daling van het bruto-nationaal produkt zal waarschijnlijk ca. \$ 4,5 mrd. bedragen, tegenover een daling van ca. \$ 3,5 mrd. (in dollars van 1957) in 1954. Vergeleken met het bruto-nationaal produkt in het laatste kwartaal van 1957 op jaarbasis, betekent dit een daling van ca. \$ 5,5 mrd. Deze cijfers zijn uitgedrukt in huidige dollars; voor zover de prijsstijging zich in 1958 zou voortzetten zou de in lopende dollars gemeten inkrimping van het bruto-nationaal produkt uiteraard geringer zijn. Niettemin blijft de te verwachten recessie, ofschoon nog steeds van een mild karakter, iets heviger dan die in 1949 en 1954.

# Problemen en ervaringen rond de invoering van elektronische administratiemachines

(I)

In dit artikel deelt schrijver een en ander mede omtrent de problemen en ervaringen, welke rond de invoering of voorgenomen invoering van elektronische administratiemachines zijn waar te nemen. O.a. op grond van aan leidinggevende functionarissen gestelde vragen geeft hij weer, welke motieven aan het overgaan op elektronische administratiemachines ten grondslag liggen, op welke wijze de studie om eventueel tot aanschaffing over te gaan wordt aangevat en of er, in bedrijven met enige ervaring van betekenis, duidelijk aanwijzingen zijn, dat de verwachte resultaten werden geëffectueerd. Voorts deelt schrijver nog één en ander mede omtrent de programmering, de invloed die door de machines gemaakte fouten op hun „economie” uitoefenen en omtrent de speciale gevolgen van de toepassing van elektronische administratiemachines voor de leiding en de organisatie der bedrijven.

In een vorige beschouwing — zie „E.-S.B.” van 11 september 1957 — vermeldde ik een en ander over de ontwikkeling van elektronische administratiemachines naar aanleiding van een recent bezoek aan de Verenigde Staten. Verrassend snel blijkt niet alleen de ontwikkeling van de techniek, maar ook de invoering van deze machines te zijn.

Welke problemen en ervaringen zijn nu rond de invoering of voorgenomen invoering van deze nieuwe administratietechniek waar te nemen? Bij hetgeen daaromtrent hieronder wordt medegedeeld mag niet uit het oog worden verloren dat, gelijk reeds opgemerkt, de toepassingen zich nog in een eerste experimenteel stadium bevinden en voorzichtigheid ten aanzien van eventuele conclusies dus geboden is.

## Waarom is tot het gebruik van elektronische administratie-apparatuur overgegaan?

Elektronische administratiemachines zijn duur, de invoering ervan brengt voor velen, ook voor de topleiding, onnoemelijk veel zorgen met zich mee en het rendement is van te voren veelal niet precies te becijferen. Waarom wordt dan in de grote bedrijven met zo'n snel tempo tot het gebruik van deze machines overgegaan? Deze vraag, die ik aan tal van leidinggevende functionarissen stelde, gaf bijna altijd aanleiding tot uitvoerige beschouwingen. Van de verschillende motieven, die werden genoemd, traden vooral de volgende op de voorgrond:

1. De door verschillende oorzaken sterk in omvang en intensiteit toenemende administratie enerzijds, de moeilijkheden met het verkrijgen van personeel anderzijds, hebben tot het inzicht geleid, dat met de bestaande wijze van administreren niet langer kan worden doorgedaan. Gevreesd wordt voor het moment, dat men de administratie niet meer aan kan.

2. Hoewel sommige bedrijven in verband daarmee desnoods een stijging van hun administratiekosten bij een vorm van vergaande mechanisering of automatisering willen aanvaarden, is bij de meeste toch ook de zorg over de — door verschillende oorzaken — relatief snel stijgende kosten in de administratieve sector mede een belangrijk

motief voor de invoering van de nieuwe apparatuur geweest.

3. Het besturen van bedrijven wordt steeds moeilijker en ingewikkelder en daarom heeft de leiding snellere en betere informatie omtrent het bedrijfsgebeuren nodig. Elektronische administratiemachines zullen die op de duur verschaffen. Daardoor zullen tevens belangrijke besparingen, bijv. door de mogelijkheid om aanzienlijk lagere voorraden dan voorheen aan te houden, ontstaan.

Naast deze op zich zelf wel plausibele motieven kreeg ik de indruk, dat, hoewel niet uitdrukkelijk genoemd, ook het voorbeeld van andere bedrijven een belangrijke rol heeft gespeeld bij het besluit tot „elektronificatie” van de administratie. Ik vond deze indruk later bevestigd in de voorlopige resultaten van een onderzoek naar de wijze waarop besluiten in bedrijven tot stand komen, een materie waarvoor in de Verenigde Staten sinds enige jaren in de kringen van bedrijfseconomen en andere onderzoekers veel belangstelling bestaat. Bedoeld onderzoek — via waarneming in bedrijven en via experiment — geschiedt onder leiding van Prof. H. A. Simon van de School of Industrial Administration van het Carnegie Institute of Technology te Pittsburgh, is al een viertal jaren aan de gang en wordt gefinancierd door een bijdrage van \$ 420.000 van de Ford Foundation.

Simon c.s. betrekken in hun onderzoek in het bijzonder ook de wijze waarop beslissingen tot al dan niet aanschaffing van elektronische reken- en administratiemachines tot stand komen. Hoewel hun onderzoek nog lang niet beëindigd is — de totale onderzoekduur is op tien jaar begroot — zijn toch enige voorlopige conclusies bekend. De eerste is, dat wanneer de leiding van een bedrijf een studie van een probleem laat maken het desbetreffende project vrij zeker doorgaat, omdat de eigenlijke beslissing onbewust al vóór of op het moment van in studie nemen genomen is. Een tweede is, dat de meeste bedrijfsleiders nieuwe gebieden, waarin zij beslissingen gaan nemen, zelden zelf ontdekken. Zij volgen meestal enige weinige bedrijven, die „voortrekkers” zijn. Wat betreft elektronische administratie-apparatuur blijken deze voortrekkers vaak bedrijven te zijn geweest, die elektronische reken-apparatuur voor industriële of wetenschappelijke doelein-

den gebruikten en op de gedachte kwamen na te gaan wat met deze apparatuur op het gebied van de loonadministratie kon worden bereikt. Daarvan horende volgden dan andere bedrijven. Commentaar van een weekblad: „Executives follow the crowd!”.

#### Hoe wordt de studie om eventueel tot aanschaffing van elektronische administratiemachines over te gaan aangepakt?

In bijna alle gevallen is het de vice-president finance of de controller, die het initiatief tot een studie van de mogelijkheden van een „electronic data processing system” neemt en een rapport maakt, waarop de directieraad een beslissing kan nemen. Deze studie, waarbij vaak gebruik wordt gemaakt van een of meer adviseurs, is soms langdurig en zo veel mogelijk alles omvattend, in andere gevallen, althans aanvankelijk, van beperkter aard. De directeur van de Chesapeake and Ohio Railway Company vertelde, dat er in zijn bedrijf twee denkrichtingen waren, nl. één pro een diepgaande langdurige studie, die waarschijnlijk vijf jaar zou hebben geduurd, en een andere pro een directe toepassing van elektronische machines op afgeronde grijpbare onderwerpen. De laatste weg is in zijn bedrijf gevolgd en naar hij mededeelde met succes.

Cyert, Simon en Trow beschrijven in „The Journal of Business of the University of Chicago” (oktober 1956) gedetailleerd hoe in een middelgroot bedrijf een *uitgebreide* studie in juli 1952 werd begonnen en in februari 1956 eindigde met de goedkeurende-beslissing van het management committee en de president (op het laatst werd nog een lijst van „present and proposed computer installations in other companies” ter tafel gebracht!).

De beschrijving is bijna spannend te noemen en is in menig opzicht representatief voor de wijze van voorbereiden in de bezochte bedrijven <sup>1)</sup>.

De voorbereidende studie is, naar de ervaring leert, in het algemeen zeer kostbaar, hetgeen ten dele met het pionierskarakter ervan samenhangt. Tot de verrassing van vele bedrijfsleiders blijkt zij vaak verbluffende mogelijkheden tot besparing op en verbetering van het *bestaande* systeem aan te tonen. Gelijke ervaringen zijn opgedaan bij studies voorafgaande aan de automatisering van fabriekmatige processen. De verklaring van een en ander ligt voor de hand. Nimmer te voren zijn de bestaande organisatie en werkmethoden zo diepgaand geanalyseerd en door zoveel deskundigen kritisch gezien.

#### De „economie” van de toepassing.

Aan de leiders van bedrijven, waar met elektronische administratiemachines enige ervaring van betekenis was opgedaan, vroeg ik of er reeds duidelijke aanwijzingen waren dat de verwachte resultaten waren geëffectueerd,

<sup>1)</sup> De studie is overigens niet alleen ter voorlichting ondernomen, maar ook en vooral in het kader van de hierboven gememoreerde onderzoeken naar de „anatomy of decision-making”. „While the framework employed here — and particularly the analysis of a decision in terms of a hierarchical structure of *programs* — is far from a complete or finished theory, it appears to provide a useful technique of analysis for researchers interested in the theory of decision as well as for business executives who may wish to review the decision-making procedures of their own companies”. Van Prof. Simon mocht ik in verband met het bovenstaande nog de volgende studies ontvangen: Newell and Simon: „The logic theory machine, a complex information processing system” (publicatie RAND Corporation, Santa Monica, Calif. en The Carnegie Institute of Technology, Pittsburgh); Simon: „The Compensation of Executives” (ook in Sociometry, maart, 1957).

in het bijzonder ook of kostenbesparingen waren geconstateerd. De desbetreffende antwoorden waren zeer genuanceerd; geen enkel hield een positieve mededeling over de bereikte kostenbesparingen in.

Wanneer ik de verschillende antwoorden onder één noemer tracht te brengen, ontstaat ongeveer het volgende resultaat:

1. geldelijke besparingen van betekenis zijn nog niet gerealiseerd; wel zouden fragmentarische nacalculaties, gebaseerd op het in de bedrijfseconomie bekende begrip normale productie en uitgaande van een meer geroutineerd gebruik van de apparatuur, aanmerkelijke kostenbesparingen uitgewezen hebben <sup>2)</sup>;

2. spectaculaire besparingen aan ruimten zijn behoudens uitzonderingen nog niet bereikt;

3. in sommige sectoren zijn wel aanmerkelijke personeelsbesparingen tot stand gekomen;

4. de opgedane ervaring wijst uit, dat de te verwachten betere en snellere informatie van gegevens ter ondersteuning van het bedrijfsbeleid zal worden bereikt;

5. er zijn tal van „intangibles” voordelen, die nog niet op hun geldswaarde konden worden gewaardeerd.

Dit misschien wat vaag lijkende resultaat aan informatie op dit punt houdt uiteraard verband met het reeds gesignaleerde feit, dat vrijwel alle toepassingen zich in feite nog in het stadium van experiment bewegen. Men is thans primair bezig met het doen; de reflexie, ook ten aanzien van het kosten/nut resultaat, komt later. Een punt van belang is ook, dat de meeste experimenten met de relatief eenvoudige loonadministratie zijn begonnen, die zich, althans geïsoleerd beschouwd, niet goed leent voor het verkrijgen van kostenbesparingen bij gebruik van grote elektronische administratiemachines.

Bij een der bedrijven werd nog gewezen op het gevaar, dat, uitgaande van de aanvankelijke onderbezetting en via een differentiële kostencalculatie, er zo licht toe over wordt gegaan om allerlei relatief minder belangrijk werk door de machine te doen verrichten. De machine loopt daardoor te vroeg „vol”, waardoor er geen mogelijkheden meer zijn om werkzaamheden te verrichten, die op basis van integrale kostprijsberekening rendabel zouden zijn. Voortijdig ontstaat aldus de roep om uitbreiding van de kostbare nieuwe apparatuur. Het betreffende bedrijf had daarom als gedragslijn uitgestippeld dat in beginsel elke nieuwe arbeid integraal moest worden gecalculueerd en dat bij een ongunstig resultaat de conventionele ponskaartenapparatuur, die naast de nieuwe machine werd aangehouden, ingeschakeld moest blijven.

#### De programmering.

In dit verband werd ook gewezen op het in „E.-S.B.” van 11 september 1957 reeds vermelde feit, dat de economie van het gebruik in betekende mate afhankelijk is van de bekwaamheid en inventiviteit van de programmeurs en administratieve organisatiedeskundigen (system experts). Programmeren is het systematisch opstellen van de,

<sup>2)</sup> Een voorbeeld van een dergelijke fragmentarische calculatie kan men vinden in „Wage Accounting by Electronic Computer”, Report no. 1 of the Inter-Departmental Study Group on the Application of Computer Techniques to Clerical Work, gepubliceerd door het National Physical Laboratory van het Department of Scientific and Industrial Research, London 1956. Zie ook „Enige aspecten van de elektronische verwerking van administratieve gegevens” door Prof. Dr. Ir. L. Kosten, Prof. Dr. Ir. R. M. M. Oberman en H. Reinoud (Preadvies Accountantsdag, dd. 29 september 1956).



voor een bepaalde bewerking, achtereenvolgens nodige deelcommando's voor de machine. Voor één proces bestaat een programma vaak uit vele honderden instructies. Bezuiniging op het aantal instructies en optimalisering van het programma is een belangrijke taak voor de programmeur, aangezien dit regelrecht tot aanmerkelijke besparingen aan tijd en derhalve aan machinekosten leidt.

Ook de bedrijfseconomisch geschoolde administratiedeskundigen hebben een belangrijke taak te vervullen. Zij zijn het, die met een grondige kennis van de mogelijkheden van de machines voor ogen — en dat is geen gegeven maar een doorgaand proces — de administratieve deelprocessen moeten waarnemen, analyseren en, met een op de nieuwe apparatuur gerichte visie, moeten herordenen. Kunde maar ook kunst spelen hier, evenals bij de programmeurs, een rol; de een haalt er veel meer uit dan de ander. Van belang is, dat de administratie-experts en programmeurs in goed verband met elkaar werken vanwege de onderlinge beïnvloeding van administratieve organisatie en programma's.

Wat het programmeren aangaat, aanvankelijk had men gemeend dat voor elektronische administratiemachines — anders dan bij wetenschappelijke rekenmachines — slechts zeer weinig programmeurs nodig zouden zijn. Eenmaal het administratieproces geprogrammeerd, aldus was de redenering, zou er weinig verandering en daarmee weinig hulp van programmeurs meer nodig zijn. De praktijk is daarmee evenwel niet in overeenstemming. Allereerst blijkt het hierboven vermelde belang en de mogelijkheid van verkorting c.q. van optimalisering van de programma's, maar bovendien is al spoedig duidelijk geworden, dat een vergaande automatisering van de administratie een proces is dat jaren duurt, zodat het noodzakelijk is langdurig de beschikking over een staf van programmeurs te hebben. Voorts wijst de ervaring uit, dat elk administratiesysteem door allerlei oorzaken periodiek herziening moet ondergaan. Organiseren blijkt ook hier weer een periodiek reorganiseren te zijn en de programmering ondervindt daarvan de weerslag.

In verband met het feit, dat het programmeren zelve een kostbare aangelegenheid is, is er voorts een streven waarneembaar om voor een bepaalde machine standaardprogramma's voor veel voorkomende handelingen te ontwerpen, die dan in specifieke programma's kunnen worden ingevoegd en daardoor aanmerkelijke besparingen aan programmeringskosten bewerkstelligen.

De programmeurs behoeven, zoals ook reeds bij het gebruik van elektronische rekenmachines is geconstateerd, niet of niet allen mathematici te zijn. Het voornaamste is, dat een programmeur wiskundig-logisch kan denken. Goede bridgers of schakers en knobbelaars zouden vaak bijzonder geschikte programmeurs zijn gebleken.

#### Maken elektronische machines ook fouten?

Elektronische reken- en administratiemachines werken nog niet feilloos. Bij herhaling zijn bij het gebruik van deze machines fouten geconstateerd. Voor een deel waren die door gebrek aan accuratesse van het administratiepersoneel bij de invoer van gegevens veroorzaakt en konden bevredigend worden ondervangen, soms door in de machine op te nemen controlemedia. Voor een ander deel bleken de fouten aan defecten in de machine te wijten te zijn. Ook te dien aanzien kan men controlemedia in de machine construeren, maar soms zijn toch andersoortige additionele controlemaatregelen nodig.

In een rapport omtrent in een bedrijf geconstateerde fouten in de loonadministratie — 266 loonberekeningen waren fout — las ik, „that the errors were caused by an intermittent high resistance short in a capacitor — a five cent part of which there are about 20.000 in the machine. This machine failure was unexpected and, although a control since been incorporated in the program to help prevent a recurrence of this type of error, it is possible that more unexpected errors will occur in the future”.

De te treffen bijzondere controlemaatregelen zijn, naar werd medegedeeld, in het algemeen niet al te kostbaar en vormen geen bedreiging voor de „economie” van de toepassingen. Bovendien werken fabrikanten, administratiedeskundigen en programmeurs in de bedrijven intensief aan de preventie van fouten, deels via ingebouwde controlemechanismen, deels door verhoging van de kwaliteit van de onderdelen. Een van de grootste fabrikanten legt thans vooral de nadruk op laatst vermeld streven. Deze meent, dat indien de kwaliteit van de onderdelen hoog genoeg wordt opgevoerd weinig of geen ingebouwde controlemechanismen meer nodig zullen blijken.

#### Speciale gevolgen voor de leiding en organisatie der bedrijven.

##### a. Centralisatie en decentralisatie.

Amerikaanse ondernemingen hebben hun productie, verkoop en administratie, door de omstandigheden gedwongen of vrijwillig, vergaand gedecentraliseerd en hun topleiders hebben in woord en geschrift de voordelen van deze decentralisatie voor produktiviteit, efficiency en arbeidsverhoudingen uitbundig bezongen.

Nu blijkt in de huidige fase van ontwikkeling, zoals begrijpelijk is, de rentabiliteit van elektronische administratiemachines bijna altijd de concentratie van de administratieve gegevens der bedrijfsonderdelen op het hoofdkantoor ten gevolge te hebben, waardoor de leiders hieronderdelen de topleiding verwijten, hun zovele jaren gepropageerde management philosophy geweld aan te doen. In verband daarmee heeft in tal van bedrijven de centrale leiding zich dan ook ernstig beijverd de desbetreffende bezwaren te ontzenuwen en wel bijna altijd door te wijzen op het onderscheid tussen decentralisatie van bestuur en uitvoering.

De centralisatie van de administratie ten hoofdkantoor tast, aldus hun betoog, het wezenlijke element van de decentralisatie, nl. de decentralisatie van bestuur, geenszins aan. Integendeel, doordat de bedrijfsonderdelen zich nu niet meer met de bewerking van massagegevens behoeven bezig te houden krijgt hun leiding meer tijd vrij om de administratieve eindgegevens, overzichten, e.d., waarover zij dank zij de nieuwe apparatuur vroeger dan voorheen de beschikking krijgen, voor een doelmatige bedrijfsvoering te gebruiken.

Het is treffend zo vaak als dergelijke beschouwingen voorkomen en telkens herhaald worden. Eensdeels houdt dit verband met het feit, dat de leiders hun „decentralization philosophy” in het recente verleden wat te simpel en te rechtlijnig hebben verkondigd, anderzijds met de omstandigheid dat de logica weliswaar ten gunste van bovenvermelde redenering pleit, maar dat de ervaring leert, dat de leiders van de onderdelen het toch anders voelen en daardoor niet zo gemakkelijk overtuigd worden.

Bij een tweetal der bezochte ondernemingen, die ieder bekend staan om hun weloverwogen en consequente toepassing van de decentralisatiegedachte, hoopte men overigens zeer dat de ontwikkeling van kleinere elektro-

nische administratiemachines weer tot decentralisatie van de administratie kon leiden.

De overweging daarbij was, dat concentratie van de administratie op grond van kostenoverwegingen momenteel weliswaar onontkoombaar was, maar dat een „administratiefabriek” ten hoofdkantore toch het gevaar inhield — zoals reeds gebleken zou zijn —, dat de topleiding te veel met technische aangelegenheden geïnfilteerd wordt, waardoor haar taak, policy formulation en toezien op de uitvoering daarvan, geschaad kan worden.

*b. De structuur van de topleiding.*

De organisatiestructuur van de topleiding, in het bijzonder de financieel-economische sector daarvan, blijkt

belangrijke wijzigingen te ondergaan. Invoering van een data processing system betekent in vele gevallen een vrij vergaande reorganisatie. Afdelingen verdwijnen of schrompelen ineen, nieuwe specialisaties en differentiaties ontstaan. De samenwerking tussen lijn- en staffunctionarissen wordt gecompliceerder en gevoeliger en vraagt daarom bijzondere aandacht.

*c. De bezetting van nieuwe functies.*

Bij een van de bezochte bedrijven viel het tijdens een discussie over de merites van het nieuwe organisatie-schema op, dat enige leiders van nieuwe afdelingen nog maar kort in dienst waren. Naar aanleiding van een daarmee verband houdende vraag kreeg ik een omstandig verhaal over de vele moeilijkheden, die men had gehad om de leidende functionarissen voor het nieuwe administratiesysteem op te voeren. Het bleek bij vijf van de acht chefs, aldus mijn zegsman, ten slotte onmogelijk en deze werden allen door van buiten aangetrokken krachten vervangen. Een dergelijke diep ingrijpende en naar zich laat indenken pijnlijke vervanging heb ik overigens nergens aangetroffen, maar in meer bedrijven schijnt toch vervanging van bestaande functionarissen noodzakelijk gebleken.

Bij het betreffende bedrijf werd er voorts nog met nadruk op gewezen, dat men aan het hoofd van een geëlektronificeerde administratie in de eerste plaats een leider, uiteraard met kennis van en inzicht in de administratieve organisatie, moet stellen. Het bedrijf had aanvankelijk in de veronderstelling verkeerd, dat bij de nieuwe wijze van administratie voeren de leider een wis- en natuurkundige moest zijn. Deze „scientist” bleek echter niet opgewassen tegen de spanning en zorgen van de dagelijkse uitvoerende arbeid, waardoor de administratie bijna in de war was gelopen. Thans is hij staf-adviseur en komen zijn grote kwaliteiten goed tot hun recht, terwijl tot hoofd van de computer-afdeling een in de administratie geschoold en bekwaam leider met voldoende kennis van de nieuwe materie is benoemd.

*d. Ploegenstelsel.*

In een aantal bedrijven is met de aanschaffing van administratiecomputers tevens een ploegenstelsel ingevoerd. Vrij algemeen waren leidende functionarissen van mening, dat dit geen bezwaar bij de betrokkenen had opgeleverd, maar ik betwijfel of de gevoelens van de betrokken employé's in dit opzicht wel juist gepeild zijn.

*e. De lange duur van de reorganisatie.*

Gelijk reeds boven aangeduid, moet men zich niet voorstellen, dat wanneer de machine in gebruik gesteld is de zorgen over zijn. Zij beginnen dan, naar overduidelijk is gebleken, eerst recht! De invoering van een electronic data, processing system noopt niet alleen tot herziening van de administratie en organisatie op het hoofdkantoor, maar — en dan veelal in onderling verband — van de totale administratieve organisatie op alle fabrieken, verkoopkantoren, magazijnen enz. Dit maakt dat aan de invoering van een elektronische administratiemethodiek vaak niet alleen diepgaande voorbereidingen vooraf moeten gaan, maar dat daarna nog vele jaren van experimentele studies moeten volgen. Een Engels publicist heeft in dit verband opgemerkt: „It is worth noting that it is likely to cost about as much to learn to use a computer in an office as it costs to buy the computer”<sup>3)</sup>.

<sup>3)</sup>s-Gravenhage.

H. REINOUD.

<sup>3)</sup> L. Landon Goodman: Man and Automation (Pelican Book), blz. 59.

**Zeldzame boeken**

Engelsen, die zo'n twintig à dertig jaar geleden gave exemplaren van eerste uitgaven van in de 17de eeuw verschenen boeken hebben gekocht, zouden deze werken thans met een zoet winstje van de hand kunnen doen. Dit blijkt uit een artikeltje in „The Financial Times” van 17 december jl., waarin o.a. voor degenen, die hun geld willen steken in zeldzame boeken enkele algemene richtlijnen worden gegeven. Het is wel nodig studie te maken van het prijsverloop dezer werken: de prijzen kunnen nl., zoals onderstaand staatje doet zien, in de loop der jaren aanzienlijke schommelingen vertonen.

*Prijsschommelingen van zeldzame boeken a)*  
(in £)

| Schrijvers en boeken ...                | 1927 | 1937 | 1947 | 1957  |
|---|------|------|------|-------|
| Donne: Poems, 1633 ...                  | 35   | 45   | 75   | 200   |
| Herbert: The Temple, 1633 .....         | 150  | 250  | 500  | 1.250 |
| Newton: Principia, 1678                 | 20   | 80   | 200  | 450   |
| Fielding: Tom Jones, 1749               | 350  | 15   | 30   | 40    |
| Boswell: Johnson, 1791 ...              | 150  | 15   | 25   | 35    |
| Byron: Childe Harold, 1812/18 .....     | 250  | 25   | 50   | 75    |
| Darwin: Origin of Species 1859 .....    | 3    | 30   | 50   | 35    |
| Kipling: Jungle Book, 1894 .....        | 60   | 8    | 10   | 12    |
| Galsworthy: Man of Property, 1906 ..... | 125  | 5    | 10   | 20    |
| James Joyce: Ulysses, 1922 .....        | 5    | 8    | 12   | 35    |

a) De cijfers geven schattingen van prijzen, zoals deze golden voor gave exemplaren van eerste edities.

Over het algemeen is het, zegt „The Financial Times” o.a., voor nieuwelingen op de Engelse markt voor zeldzame boeken niet verstandig werken te kopen, waarop kortgeleden of thans grote winsten worden gemaakt. Bovendien moet men goed overwegen welk gedeelte van zijn geld men in „gilt edged” boeken, die tijdelijk wat uit de markt zijn, wil beleggen en hoeveel in speculatieve objecten. Zo is het opmerkelijk, dat de prijzen van de werken van sommige groten uit de 18de eeuwse literatuur — Pope, Fielding, Smollett en Johnson — zich nog lang niet hebben hersteld van de prijsdaling die zich in de jaren 1929 tot 1932 voordeed. Ten slotte dienen potentiële investeerders te bedenken, dat er enkele uitgaven zijn, die nooit zeldzaam zullen worden. Dit zijn die edities wier eerste druk al direct in grote oplage verscheen, omdat hun schrijvers toentertijd grote populariteit genoten.

In dit artikel wordt nagegaan hoe de situatie van de Nederlandse visserij ligt t.a.v. de Euromarkt en de voornaamste visserijlanden van de vrijhandelszone. Schrijver is van mening, dat men, daar een harmonische ontwikkeling niet op korte termijn mogelijk is, geleidelijk tot een uniforme visserijpolitiek zal moeten komen. Twee feiten vormen z.i. gunstige factoren, bij de harmonisering van de visserijbelangen binnen het gebied van de Euromarkt, n.l. het betrekkelijk geringe visverbruik en het invoersaldo. Binnen het vrijhandelsgebied zal een harmonisering van belangen daarentegen niet zo gemakkelijk gaan. De positie van de Nederlandse zeevisserij is bescheiden en eenzijdig geïntendeerd op de Noordzee. Wil Nederland van de gunstige ligging t.o.v. de visgronden en de afzetgebieden gebruik maken, dan zal het ook ter verre visserij moeten uitvaren. Dit zal een moderne industriële mentaliteit vereisen en maatregelen inzake visserijbeleid door Overheid en bedrijfsleven.

# Visserij en Euromarkt

## Inleiding.

Zonder het gevaar te lopen in een Euro-centrische gedachtegang terecht te komen kan men stellen, dat de totstandkoming van de Euromarkt en een eventueel grotere vrijhandelszone voor het Oude Westen een van de belangrijkste gebeurtenissen van de 20e eeuw kan worden. Ook voor Nederland, Randstad van Europa, Europort! Dit neemt echter niet weg, dat voor verschillende delen van het bedrijfsleven de overgangsjaren moeilijk kunnen zijn. Tot op zekere hoogte geldt dit voor het gehele Nederlandse bedrijfsleven in meerdere of mindere mate. Immers, de nog veelal overwegende snelle en behendige handelsmentaliteit zal moeten plaats maken voor de door kracht en gewicht gekenmerkte industriële mentaliteit. Niettemin mag worden verwacht dat na een periode van aanpassing de grotere markt nieuwe en belangrijke mogelijkheden voor verhoging van de welvaart zal bieden.

In dit artikel zal voor een der bedrijfstakken, de visserij, worden nagegaan hoe de situatie ligt t.a.v. de Euromarkt en de voornaamste visserijlanden van de grotere vrijhandelszone.

Van de economische betekenis van de visserij, en dit betreft hoofdzakelijk de zeevisserij, geeft onderstaande tabel een beknopt overzicht.

TABEL I.

Waarde van de aanvoer en van de in- en uitvoer van vis en visprodukten in miljoenen guldens in 1953.

|                            | Aanvoer. | Invoer | Uitvoer |
|----------------------------|----------|--------|---------|
| 1. Nederland .....         | 96       | 60     | 110     |
| 2. België .....            | 38       | 77     | 12      |
| 3. Frankrijk .....         | 485      | 154    | 59      |
| 4. West-Duitsland .....    | 189      | 252    | 25      |
| 5. Italië .....            | 193      | 153    | 5       |
| 6. Totaal Euromarkt .....  | 1.001    | 696    | 211     |
| 7. Noorwegen .....         | 248      | 29     | 470     |
| 8. Zweden .....            | 88       | 77     | 35      |
| 9. Denemarken .....        | 115      | 36     | 118     |
| 10. IJsland .....          | —        | —      | 157     |
| 11. Groot-Brittannië ..... | 465      | 350    | 62      |

Bron: O.E.E.C.: Fish marketing in Western Europe since 1950.

Hieruit blijkt, dat de waarde van de aanvoer van de landen van de Euromarkt ongeveer een miljard gulden

per jaar bedraagt. Alleen Nederland heeft een uitvoersaldo. Als geheel heeft het gebied van de Euromarkt een belangrijk invoersaldo. Van de landen van de vrijhandelszone hebben Noorwegen, Denemarken en IJsland een belangrijk uitvoersaldo. Groot-Brittannië en Zweden hebben daarentegen een invoersurplus.

In het algemeen kan men stellen, dat de visserij van de Euromarktlanden van niet onaanzienlijk economisch belang is. Nederland en vooral België nemen daarbij echter slechts een bescheiden plaats in.

## Algemeen overzicht.

### a. Aanvoer.

Van de landen van de Euromarkt was Nederland vóór 1914 een der belangrijkste visserijlanden. Invoerbelemmeringen waren er nog weinig, zodat de gunstige ligging t.o.v. visgronden en afzetgebieden van grote betekenis was. Na de eerste wereldoorlog namen de omliggende landen maatregelen om hun eigen visserij tot ontwikkeling te brengen, o.a. door het instellen van invoerbelemmeringen. Vooral in de depressiejaren na 1930 ondervond de Nederlandse visserij ernstige moeilijkheden bij de export. De visserij bleek vrijwel dezelfde afzetmoeilijkheden te ondervinden als land- en tuinbouw, hetgeen diepgaand overheidsingrijpen noodzakelijk maakte.

Ook thans is er in de landen van de Euromarkt en de vrijhandelszone een vergaande bemoeiing van de overheid niet alleen met de land- en tuinbouw, doch ook met de visserij. Het behoeft dan ook niet te verwonderen, dat in het kader van het verdrag voor de Europese Economische Gemeenschap visserijprodukten in principe zijn gelijkgesteld met landbouwprodukten, waarvoor gedurende de overgangsjaren speciale regelingen zullen gelden. Naarmate echter de kunstmatige belemmeringen gaan verdwijnen, zal het voordeel van de gunstige ligging t.o.v. de visgronden en afzetgebieden, alsmede de ervaring en de aanleg van de vissersbevolking weer een grotere economische rol gaan spelen en kunnen er voor de Nederlandse visserij nieuwe mogelijkheden ontstaan.

Van de algemene ontwikkeling gedurende de afgelopen decennia van de visserij in de landen van de Euromarkt en het vrijhandelsgebied geeft onderstaande tabel een beeld.

TABEL 2. Algemeen overzicht van het verloop van de aanvoer in miljoenen kg, gemiddeld per jaar

|  | 1910/12  | 1910/12<br>= 100 | 1928/30 | 1910/12<br>= 100 | 1936/38 | 1910/12<br>= 100 | 1953/55 | 1910/12<br>= 100 |
|--|----------|------------------|---------|------------------|---------|------------------|---------|------------------|
| 1. Nederland .....                           | 187,5    | 100              | 239,8   | 128              | 240,5   | 128              | 259,9   | 158              |
| 2. België .....                              | 12,1     | 100              | 32,3    | 267              | 39,5    | 326              | 69,1    | 572              |
| 3. Frankrijk .....                           | 267,2    | 100              | 336,4   | 122              | 432,5   | 160              | 454,4   | 170              |
| 4. West-Duitsland .....                      | 167,9    | 100              | 292,2   | 174              | 663,2   | 394              | 689,7   | 410              |
| 5. Italië .....                              | 129,4    | 100              | 137,7   | 106              | 202,4   | 156              | 196,2   | 152              |
| 6. Totaal Euromarkt .....                    | 764,1    | 100              | 1.038,4 | 136              | 1.578,1 | 207              | 1.705,3 | 223              |
| 7. Percentage Nederland van het totaal ..... | 25       |                  | 23      | —                | 15      | —                | 17      | —                |
| 8. Noorwegen .....                           | 570,3    | 100              | 955,0   | 167              | 999,7   | 175              | 1.646,2 | 288              |
| 9. Zweden .....                              | 107,4 a) | 100              | 85,7    | 80               | 119,1   | 111              | 186,9   | 174              |
| 10. Denemarken .....                         | 51,2     | 100              | 92,2    | 180              | 88,4    | 172              | 367,2   | 716              |
| 11. IJsland .....                            | 55,0 b)  | 100              | 224,6   | 410              | 243,4   | 442              | 384,1   | 700              |
| 12. Groot-Brittannië .....                   | 1.186,7  | 100              | 1.069,7 | 90               | 1.079,1 | 91               | 1.004,6 | 85               |

a) In 1914. b) In 1913.  
Bron: F.A.O.: Yearbook of Fishery Statistics 1952/53.

Van de Euromarktlanden zijn Nederland en Italië bij de algemene ontwikkeling achtergebleven. Opvallend is de opkomst van Duitsland als belangrijke producent. België is na de bevrijding van toenemende betekenis geworden.

Nederland is achteruit gegaan. Verzorgde de Nederlandse visserij vóór 1930 ongeveer een vierde deel van de aanvoer in het gebied van de Euromarkt, daarna is dit gedaald tot slechts een zesde gedeelte. Het niet deelnemen aan de zgn. verre visserij is daarvan de voornaamste oorzaak.

De overige landen van het vrijhandelsgebied tonen een belangrijke toeneming van de aanvoer, met uitzondering van Groot-Brittannië, dat achteruit ging als gevolg van het kwijnen van de haringvisserij door het grotendeels wegvalen van de afzet in Oost-Europa.

b. In- en uitvoer en binnenlands verbruik.

Sinds de dagen van Willem Beukelszoon van Biervliet is er een aanzienlijke internationale vishandel. Lange tijd was deze handel beperkt tot pekelharing, weleer een belangrijk produkt van Hollands stapelmarkt!

De opkomst van de moderne transportmiddelen en nieuwe conserveermethoden hebben er toe geleid, dat sinds het eind van de vorige eeuw ook verse zeevis over grotere afstanden kan worden verkocht. Het diepvriesprocédé biedt hiervoor zelfs ongekende mogelijkheden <sup>1)</sup>.

mosselen en oesters zijn de belangrijkste exportprodukten van de Nederlandse visserij. Van de overige Euromarktlanden heeft West-Duitsland een belangrijke invoer van verse haring en Italië van verduurzaamde vis. In totaal heeft de Euromarkt een invoersaldo. De gunstige ligging van Nederland scheidt ongetwijfeld nieuwe mogelijkheden voor de Nederlandse visserij bij de komende onbelemmerde uitvoer!

T.a.v. de overige landen van een groter vrijhandelsgebied is de situatie heel anders. De Scandinavische landen en IJsland zijn belangrijke exportlanden van vis en visserijprodukten. Groot-Brittannië heeft een belangrijk invoersaldo, voornamelijk van verse zeevis.

Het visverbruik is in de landen van de Euromarkt aanzienlijk geringer dan in de Scandinavische landen, IJsland en Groot-Brittannië. Met de moderne hulpmiddelen moet het mogelijk worden geacht het visverbruik op het continent belangrijk te verhogen.

c. De visgronden.

Eeuwenlang was men aangewezen op de visserij met zeilvaartuigen langs de kust en op de Noordzee. Thans kunnen echter met de moderne kostbare vaartuigen nieuwe visserijgronden op verre zeeën in exploitatie worden genomen. Reeds aan het eind van de vorige eeuw ging men ertoe over met stoomtrawlers ver buiten de Noordzee te vissen, in

TABEL 3. In- en uitvoer in miljoenen kg en het binnenlands verbruik van vis

|                            | Uitvoer, gem. per jaar in 1951/55 |      |               |         |                       | Invoer, gem. per jaar in 1951/55 |      |               |         |                       | Binnenlands verbruik in kg per hoofd |
|----------------------------|-----------------------------------|------|---------------|---------|-----------------------|----------------------------------|------|---------------|---------|-----------------------|--------------------------------------|
|                            | totaal                            | vers | gezouten e.d. | in blik | schaalen schelpdieren | totaal                           | vers | gezouten e.d. | in blik | schaalen schelpdieren |                                      |
| 1. Nederland .....         | 143                               | 23   | 61            | 14      | 45                    | 14                               | 9    | 1             | 2       | 2                     | 9,3                                  |
| 2. België .....            | 13                                | 10   | 2             | 1       | —                     | 64                               | 12   | 14            | 12      | 26                    | 13,0                                 |
| 3. Frankrijk .....         | 36                                | 2    | 27            | 4       | 3                     | 88                               | 18   | 7             | 29      | 34                    | 11,2                                 |
| 4. West-Duitsland .....    | 25                                | 10   | 5             | 4       | 6                     | 107                              | 82   | 13            | 12      | —                     | 11,9                                 |
| 5. Italië .....            | 1                                 | —    | —             | 1       | —                     | 110                              | 23   | 63            | 23      | 1                     | 5,9                                  |
| 6. Totaal Euromarkt .....  | 218                               | 45   | 95            | 24      | 54                    | 383                              | 144  | 98            | 78      | 63                    | —                                    |
| 7. Noorwegen .....         | 309                               | 129  | 148           | 30      | 2                     | 9                                | 3    | 6             | —       | —                     | 40,0                                 |
| 8. Zweden .....            | 82                                | 70   | 10            | 2       | —                     | 38                               | 11   | 24            | 2       | 1                     | 21,0                                 |
| 9. Denemarken .....        | 111                               | 87   | 9             | 4       | 11                    | 29                               | 23   | 5             | 1       | —                     | 14,4                                 |
| 10. IJsland .....          | 128                               | 65   | 63            | —       | —                     | —                                | —    | —             | —       | —                     | 75,0                                 |
| 11. Groot-Brittannië ..... | 60                                | 9    | 42            | 9       | —                     | 145                              | 108  | 7             | 22      | 8                     | 25,0 a)                              |

a) Vermeld wordt 8,5 kg gefileerde vis per hoofd der bevolking. Inclusief overige visserijprodukten is het totale verbruik op ongeveer 25 kg aangevoerd gewicht per hoofd te stellen.  
Bron: O.E.E.C.: Fish marketing in Western Europe since 1950.

Van de Euromarktlanden is Nederland het enige land met een belangrijk exportsaldo. Zoute haring, verse tong,

<sup>1)</sup> Zie: A. G. U. Hildebrandt: De economische betekenis van het snelvriezen in „E.-S.B.” no. 1615, van 21 april 1948.

het bijzonder op rondvis (vnl. kabeljauw). De Noordzee is echter van groot belang gebleven voor de aanvoer van haring en platvis (tong, schol enz.). Goedkope rondvis (kabeljauw, koolvis, roodbaars enz.) wordt op grote afstand gevangen, de zgn. verre visserij.

TABEL 4.

## Aanvoer van zeevis (exclusief haring) in miljoenen kg in 1955

|                            | Totaal | Noordzee | Oostzee<br>Skagerak<br>en Kattegat | IJsland<br>en<br>Faroer | Noorse<br>kust | Barentssee<br>en<br>Spitsbergen | Groenland<br>New<br>Foundland | Overige<br>vis-<br>gronden |
|----------------------------|--------|----------|------------------------------------|-------------------------|----------------|---------------------------------|-------------------------------|----------------------------|
| 1. Nederland .....         | 45     | 45       | —                                  | —                       | —              | —                               | —                             | —                          |
| 2. België .....            | 54     | 23       | —                                  | 27                      | —              | —                               | —                             | 4                          |
| 3. Frankrijk .....         | 372    | 48       | 1                                  | 1                       | —              | 57                              | 123                           | 142                        |
| 4. West-Duitsland .....    | 423    | 40       | 20                                 | 184                     | 83             | 25                              | 71                            | —                          |
| 5. Italië a) .....         | —      | —        | —                                  | —                       | —              | —                               | —                             | —                          |
| 6. Noorwegen .....         | 602    | 42       | 2                                  | 9                       | 324            | 176                             | 49                            | —                          |
| 7. Zweden .....            | 61     | 16       | 45                                 | —                       | —              | —                               | —                             | —                          |
| 8. Denemarken .....        | 174    | 91       | 83                                 | —                       | —              | —                               | —                             | —                          |
| 9. IJsland .....           | 453    | —        | —                                  | 397                     | —              | —                               | 56                            | —                          |
| 10. Groot-Brittannië ..... | 883    | 211      | —                                  | 255                     | 39             | 242                             | 8                             | 128                        |

a) Italië vist uitsluitend in de Adriatische en de Middellandse Zee, waarvoor in het Bulletin geen gegevens vermeld zijn.

Bron: Bulletin Statistique des Pêches Maritimes des Pays du Nord et de l'Ouest de l'Europe.

Zoals reeds werd vermeld wordt de haringvisserij door Nederland, België, Frankrijk en Duitsland vrijwel uitsluitend op de Noordzee uitgeoefend. Voor verse zeevis blijkt de Noordzee nog slechts van beperkte betekenis te zijn. Goedkope rondvis wordt thans gevangen op de visgronden bij IJsland en verder af gelegen. Opvallend is dat Nederland bij de verre visserij geen rol speelt. Voor België wordt de verre visserij van toenemende betekenis. Duitsland en Frankrijk hebben zich voor de aanvoer van rondvis gespecialiseerd op verre visserij. Ditzelfde is het geval met Groot-Brittannië. Voor de voorziening met goedkope rondvis is de Euromarkt dus afhankelijk van de verre visserij. In de vrijhandelszone zullen Noorwegen en IJsland belangrijke exporteurs van goedkope rondvis zijn.

## d. Vissoorten en -prijzen.

Met betrekking tot de aangevoerde vissoorten onderscheidt men pelagische en demersale vis. Van de pelagische vissoorten is haring het belangrijkste. Tot de demersale vissoorten behoren rondvis (kabeljauw, schelvis, koolvis, roodbaars enz.) en platvis (tong, schol enz.).

TABEL 5.

## Aanvoer van pelagische vis en demersale vis in miljoenen kg in 1955

|                      | pelagische vis<br>(vnl. haring) |      | demersale vis<br>(rond- en platvis) |      |
|----------------------|---------------------------------|------|-------------------------------------|------|
|                      | mln. kg                         | pCt. | mln. kg.                            | pCt. |
| 1. Nederland ....    | 144                             | 76   | 45                                  | 24   |
| 2. België .....      | 21                              | 28   | 54                                  | 72   |
| 3. Frankrijk .....   | 127                             | 25   | 372                                 | 75   |
| 4. West-Duitsland .. | 378                             | 47   | 423                                 | 53   |
| 5. Italië a) .....   | —                               | —    | —                                   | —    |
| 6. Noorwegen ....    | 1.165                           | 66   | 602                                 | 34   |
| 7. Zweden .....      | 145                             | 70   | 61                                  | 30   |
| 8. Denemarken ..     | 215                             | 45   | 174                                 | 55   |
| 9. IJsland .....     | 54                              | 11   | 453                                 | 89   |
| 10. Groot-Brittannië | 185                             | 17   | 883                                 | 83   |

a) Geen gegevens vermeld.

Bron: Bulletin Statistique 1955.

Van de Euromarkt-landen blijkt Nederland in belangrijke mate afhankelijk van de haringvangst (op de Noordzee). Uiteraard een eenzijdige en mede daardoor riskante positie. In het grotere vrijhandelsgebied zijn ook Noorwegen en Zweden eenzijdig geïntereerd op haring. Voor de Noorse visserij is de haring echter vnl. bestemd voor industriële verwerking tot vismeel en visolie.

In het gebied van de Euromarkt hebben Duitsland en Nederland de belangrijkste haringaanvoer. De prijs van de Duitse aanvoer ligt lager, aangezien het vnl. verse haring betreft. De Nederlandse aanvoer daarentegen bestaat

hoofdzakelijk uit pekel- en steurharing (aan boord geakaat en gezouten).

De Noorse en Deense opbrengsten liggen aanzienlijk lager, doch hebben vnl. betrekking op haring voor industriële verwerking tot meel en olie. Van de Britse haringvisserij kan in een vrijhandelsgebied een belangrijke concurrentiekracht worden verwacht, naarmate de vernieuwing van de vloot vordert.

De totale aanvoer van platvis is bescheiden. Tong is voor de Nederlandse visserij een belangrijke exportvissoort.

Naast haring is rondvis van grote betekenis. Deze is in hoofdzaak afkomstig van de verre visserij.

Van de Euromarkt-landen hebben Frankrijk en Duitsland een moderne vloot voor de verre visserij. Omgerekend tegen de officiële wisselkoers liggen de Franse prijzen hoog. De Duitse aanvoerprijzen, tegen de officiële wisselkoers omgerekend, geven een juister beeld t.o.v. de Nederlandse aanvoerprijzen. Duidelijk blijkt, dat de rondvis van de verre visserij aanzienlijk goedkoper is dan de prijs van de in Nederland aangevoerde Noordzeerondvis. Ook de Scandinavische landen hebben t.o.v. Nederland een belangrijke concurrentiekracht.

## Het visserijbeleid in West-Europa.

De visserij verkeert in vele opzichten in dezelfde economische positie als de landbouw. Het grote aantal kleine en voor zover het de rederijen betreft, middelgrote familiebedrijven, leidt tot een vrij geringe elasticiteit van het aanbod in deze sector. Dat wil zeggen dat de vissers en reders traag reageren op veranderingen van de prijs. Ook de vraag naar verschillende belangrijke vissoorten is weinig elastisch en dikwijls afhankelijk van wisselende importmogelijkheden van landen met een gecontingenteerde invoer van vis. Voegt men daarbij de afhankelijkheid van de natuur, dan is het begrijpelijk, dat in vrijwel alle belangrijke visserijlanden een markt- en prijsbeleid door de overheid in samenwerking met het bedrijfsleven wordt gevoerd ter bescherming van de nationale visserij. Minimumprijzeregelingen om de schommelingen in de prijsbeweging van de vissoorten te verkleinen, invoerrechten en contingenteringen om niet gewenste concurrentie van het buitenland te weren treft men in alle visserijlanden aan.

Ook op ander terrein, nl. dat der financiering, heeft de overheid in vele landen een belangrijke taak aanvaard. De snelle technische ontwikkeling heeft ertoe geleid, dat de investering bijv. in Nederland steeg tot f. 30 à 100.000 per opvarende, afhankelijk van het type vissersvaartuig. Het familiebedrijf kan de noodzakelijke financiële middelen niet meer zelf opbrengen en blijkt ook elders niet terecht

TABEL 6.

## Aangevoerde hoeveelheden en prijzen van enkele belangrijke vissoorten in 1955

|                            | Haring  |            | Platvis |            |         |            | Rondvis |            |         |            |           |            |          |            |           |            |
|----------------------------|---------|------------|---------|------------|---------|------------|---------|------------|---------|------------|-----------|------------|----------|------------|-----------|------------|
|                            |         |            | Tong    |            | Schol   |            | Wijting |            | Koolvis |            | Kabeljauw |            | Schelvis |            | Roodbaars |            |
|                            | mln. kg | cts. p. kg | mln. kg | cts. p. kg | mln. kg | cts. p. kg | mln. kg | cts. p. kg | mln. kg | cts. p. kg | mln. kg   | cts. p. kg | mln. kg  | cts. p. kg | mln. kg   | cts. p. kg |
| 1. Nederland .....         | 126     | 30         | 5       | 250        | 10      | 56         | 6       | 31         | 3       | 40         | 4         | 77         | 11       | 42         | —         | —          |
| 2. België .....            | 20      | 25         | 4       | 250        | 5       | 51         | 5       | 29         | 4       | 35         | 13        | 45         | 9        | 28         | 1         | 50         |
| 3. Frankrijk .....         | 60      | 50         | 4       | b)         | 4       | b)         | 32      | 76         | 13      | b)         | 185       | b)         | 7        | b)         | —         | —          |
| 4. West-Duitsland .....    | 368     | 25         | 1       | 200        | 3       | 70         | 1       | 27         | 67      | 26         | 106       | 28         | 28       | 23         | 155       | 35         |
| 5. Italië a) .....         | —       | —          | —       | —          | —       | —          | —       | —          | —       | —          | —         | —          | —        | —          | —         | —          |
| 6. Noorwegen .....         | 1.134   | 15         | —       | —          | 1       | 77         | —       | —          | 72      | 20         | 347       | 29         | 50       | 57         | 7         | 28         |
| 7. Zweden .....            | 123     | 34         | —       | —          | 1       | 110        | 3       | 42         | 2       | 32         | 31        | 37         | 7        | 56         | —         | —          |
| 8. Denemarken .....        | 156     | 15         | 2       | 190        | 29      | 53         | 18      | 14         | 2       | 35         | 49        | 24         | 1        | 53         | —         | —          |
| 9. IJsland .....           | 54      | 25         | —       | —          | —       | —          | —       | —          | 13      | 10         | 316       | 19         | 22       | 24         | 87        | 14         |
| 10. Groot-Brittannië ..... | 163     | 20         | 4       | 250        | 42      | 108        | 55      | 36         | 37      | 28         | 454       | 40         | 169      | 48         | 12        | 35         |

a) Geen gegevens vermeld.

b) Geen opbrengst vermeld.

Bron: Bulletin Statistique 1955.

te kunnen voor de financiering. Het gevolg is geweest, dat geen tijdige vernieuwing van de vissersvloot kon plaatsvinden en de betreffende visserij onrendabel werd. Dit heeft in enkele landen geleid tot subsidiëring van de aanvoer. Teneinde tot vernieuwing van de vloot en mede daardoor tot een rendabele visserij te komen is in tal van landen de overheid de nieuwbouw gaan financieren, hetzij met behulp van staatsvisserijbanken (Noorwegen en Denemarken) of speciale fondsen. Waar de vissers en reders zelf vrijwel niet meer over eigen middelen beschikken verleent de overheid een subsidie aangevuld met kredieten.

Het moderne visserijbeleid is van recente datum. Dit in tegenstelling tot de landbouw, waarvoor sinds eind vorige eeuw de overheid een uitgebreide taak heeft aangevaard, welke lange tijd technisch was geïntendeerd en vooral ligt op het terrein van onderzoek, onderwijs en voorlichting. Pas na 1930 kwamen de economische facetten meer en meer naar voren, aanvankelijk incidenteel, sinds 1945 als beleid op lange termijn.

Vergeleken met de landbouw is er in vrijwel alle landen een aanmerkelijke achterstand ontstaan. Ervaring en traditie zijn dientengevolge nog veelal een belangrijke basis voor de bedrijfsvoering. Van deze achterstand wordt men zich meer en meer bewust. De ontwikkeling van de techniek en de economische omstandigheden hebben ertoe geleid, dat de visserij met kostbare schepen en instrumenten moet worden uitgeoefend, waarvoor een gedegen opleiding gewenst is. Aan het wetenschappelijk visserij-onderzoek, de opleiding van de vissers, de voorlichting en de financiering van het bedrijf wordt thans in tal van visserijlanden van overheidswege meer aandacht besteed. In verschillende landen heeft een goed begrip en samenspel tussen overheid en bedrijfsleven reeds tot een belangrijke verbetering van de positie van de vissers en reders geleid. Dit dateert echter pas van na 1945, zodat er thans vele onderling afwijkende nationale regelingen in verschillende stadia van ontwikkeling bestaan.

a. *Euromarkt.*

De landen van de Euromarkt worden t.o.v. de visserij gekenmerkt door bescherming van de nationale visserij. In het bijzonder Frankrijk voert een sterk protectionistisch visserijbeleid met behulp van hoge invoerrechten en contingentering. Een begin van liberalisatie van de invoer van vis werd in 1957 volledig ongedaan gemaakt. Italië heeft de import van vis geliberaliseerd; vrij hoge invoerrechten belemmeren echter de invoer.

Nederland en België heffen lage invoerrechten, doch hebben de invoer van vis slechts in beperkte mate libera-

liseerd. In West-Duitsland kan een vrij groot aantal visserijproducten onbelemmerd worden ingevoerd, hetgeen wijst op een sterke concurrentiekracht van de Duitse zeevisserij, met name van de verre visserij. Voorts wordt in West-Duitsland en Nederland een prijsbeleid gevoerd met behulp van minimumprijsregelingen voor de aanvoer van vis.

Voor de financiering van de visserij speelt de Overheid in West-Duitsland, Frankrijk en België een belangrijke rol.

België heeft sinds 1937 een speciale financieringsregeling voor de visserij, op grond waarvan voor 70 tot 85 pCt. van de nieuwbouwkosten kredieten kunnen worden verleend tegen een betrekkelijk lage rente. De concurrentiekracht van de kleine Belgische vissersvloot is in belangrijke mate aan deze financieringsregeling te danken.

Frankrijk heeft eveneens een afzonderlijke regeling voor de financiering van de nieuwbouw. Onmiddellijk na de oorlog werden door de bouw van vissersvaartuigen in binnen- en buitenland de oorlogsverliezen gecompenseerd. Thans beschikt Frankrijk over een moderne vissersvloot voor de grote zeevisserij. Een derde vierjarenplan dient om de Franse visserij verder te moderniseren.

In West-Duitsland zijn met behulp van de Overheid de reders erin geslaagd, met soms niet meer dan 10 pCt. eigen middelen, hun door de oorlog verloren gegane vloot voor de verre visserij te vervangen, zodat dit land evenals Frankrijk thans beschikt over een grote moderne vloot. De Noordzee-visserij wordt gesubsidieerd, doch met overheidsmiddelen wordt ernaar gestreefd de vloot te moderniseren en daardoor rendabel te maken.

Italië beschikt slechts over enkele grote vissersvaartuigen voor de visserij en over vele kleine schepen voor de visserij langs de lange kust. Met hulp van de Overheid wordt gestreefd naar modernisering.

In Nederland werden na de bevrijding de beschadigde oude vaartuigen met hulp van de Overheid hersteld. Een regeling voor vervanging door nieuwbouw van gedurende de oorlog verloren gegane schepen trad in 1956 in werking. In hetzelfde jaar kwam ook een beperkte regeling ten behoeve van de modernisering van de bestaande vloot tot stand.

b. *Vrijhandelszone.*

Van de landen van de grotere vrijhandelszone zijn Noorwegen en IJsland belangrijke exportlanden voor vis. Noorwegen kent vrijwel geen invoerrestricties t.a.v. vis. Het voert een krachtig markt- en prijsbeleid met behulp van publiekrechtelijke afzetcoöperaties van vissers. Met de financiering van de vissersvloot is een Staatsvisserijbank belast. Aan onderzoek, voorlichting en onderwijs wordt

in Noorwegen, dat een afzonderlijk Ministerie van Visserij heeft, veel aandacht besteed.

Voor IJsland is de visserij de belangrijkste tak van bedrijf. De voortdurende inflatie brengt het land in ernstige economische moeilijkheden. Een der gevolgen is dat de visserij er gesubsidieerd wordt om de uitvoer mogelijk te maken.

Zweden en Denemarken hebben hun visserij gedurende de oorlogsjaren belangrijk uitgebreid. De invoer van vis is er niet geliberaliseerd. Met name in Zweden treft men krachtige afzetcoöperaties aan. Voor de financiering van de vissersvloot heeft Denemarken evenals Noorwegen een Staatsvisserijbank. Zweden heeft voor financiering van nieuwbouw en verbeteringen een afzonderlijk fonds ingesteld.

Een bijzondere plaats neemt Groot-Brittannië in. Het heeft een moderne kostbare vloot voor de verre visserij, waarmede, evenals thans met de Duitse verre visserij het geval is, het bedrijf zonder financiële hulp van de Overheid wordt uitgeoefend. De Noordzevisserij daarentegen is noodlijdend en wordt gesubsidieerd. Door middel van subsidies en kredieten wordt door de Britse Regering bevorderd dat de Noordzevisserij hun vloot kunnen vernieuwen. Verwacht wordt, dat de rentabiliteit daardoor zo gunstig zal worden beïnvloed, dat over enkele jaren geen

## EUROMARKT

De Europese koers is uitgezet. Het Nederlandse bedrijfsleven zal daarop moeten varen.

Ook U dient zich op de hoogte te stellen van wat de Euromarkt voor Uw bedrijf zal gaan betekenen.

Onze losbladige uitgave, waarvan de eerste aflevering zojuist is verschenen, biedt U alle gegevens.

*Prospectus wordt op aanvraag gaarne toegezonden*

N.V. UITGEVERS-MIJ A. E. KLUWER

DEVENTER: Postbus 23 - Tel. 7444 - Postgiro 819404

*Ook verkrijgbaar in de boekhandel*

*(Ingezonden mededeling)*

subsidies op de aanvoer van vis meer nodig zullen zijn. Ofschoon Groot-Brittannië zelf een grote aanvoerder van vis verzorgt, is het niettemin een belangrijk invoerland van vis. Het heeft de invoer geliberaliseerd. Voor zeevis zijn de invoerrechten betrekkelijk laag, voor-schaal- en schelpdieren hoger.

### Slotbeschouwing.

Na lezing van het voorafgaande zal het begrijpelijk zijn, dat de visserij evenals de landbouw in het kader van de Euromarkt een afzonderlijke regeling behoeft. Hetzelfde is het geval met de Scandinavische visserij binnen de Noordse Unie.

Door de beschermende maatregelen in de verschillende landen en het dikwijls protectionistische visserijbeleid is een harmonische ontwikkeling niet op korte termijn mogelijk, doch zal men geleidelijk tot een uniforme visserijpolitiek moeten komen.

Twee feiten vormen echter gunstige factoren bij de harmonisering van de visserijbelangen binnen het gebied van de Euromarkt, nl. het betrekkelijk geringe visverbruik en het invoersaldo. Door opvoering van het visverbruik en voorziening in eigen behoefte zullen er voldoende expansiemogelijkheden aanwezig zijn om zonder te grote schokken tot onderlinge overeenstemming te komen en tot coördinatie van de overheidsbemoeiingen met de visserij.

Aanzienlijk moeilijker ligt de positie binnen het grotere vrijhandelsgebied. De Scandinavische landen en IJsland zijn zodanig op export aangewezen en hebben een zodanige concurrentiekracht, dat een harmonisering van belangen niet zo gemakkelijk zal gaan.

Ten slotte de positie van de Nederlandse zeevisserij. Deze is thans bescheiden en eenzijdig geïntendeerd op de Noordzee. Wil Nederland, Randstad van Europa en belangrijke koopvaardij-mogendheid, van de gunstige ligging t.o.v. de visgronden en de afzetgebieden gebruik maken, dan zal het ook ter verre visserij moeten uitvaren. Dit zal een moderne industriële mentaliteit vereisen en maatregelen op het gebied van visserijbeleid door Overheid en bedrijfsleven, waarvoor in de overgangsjaren naar de gemeenschappelijke markt nog plaats kan zijn. West-Duitsland en Frankrijk werken thans aan structuurplannen voor de visserij, welke ook voor de Nederlandse zeevisserij hun consequenties kunnen hebben!

Scheveningen.

A. G. U. HILDEBRANDT.

### Inkomens van werkgevers en -nemers in Zweden

Bij een aantal gegevens, die „Index” van november jl. heeft gepubliceerd omtrent het gemiddelde inkomen en de inkomensverdeling in Zweden, bevinden zich ook enkele cijfers, die de gelegenheid bieden de gemiddelde inkomens van werkgevers en werknemers met elkaar te vergelijken. De betreffende cijfers, die betrekking hebben op 1956, laten wij hieronder volgen.

#### Gemiddeld inkomen in kronen

| Sectoren                     | Werkgevers | Werknemers |
|------------------------------|------------|------------|
| Landbouw .....               | 8.103      | 5.853      |
| Bouwnijverheid .....         | 12.099     | 10.738     |
| Industrie, ambacht e.d. .... | 10.678     | 9.403      |
| Vervoer .....                | 12.417     | 9.949      |
| Handel .....                 | 12.930     | 8.073      |
| Vrije beroepen .....         | 16.902     | 9.123      |
| Overheid .....               | —          | 10.640     |
| Huishoudelijke dienst .....  | —          | 3.287      |
| Diversen .....               | 4.671      | 3.701      |
| Totaal .....                 | 9.894      | 8.929      |

Zoals te verwachten is, liggen de inkomens der werkgevers in alle sectoren waarvoor vergelijking mogelijk is, boven die der werknemers; de verschillen zijn het grootst bij de vrije beroepen en in de handel. Gaat men er evenwel van uit, dat de werknemers bij de Overheid bij uitstek de gemeenschap — i.c. alle Zweden gezamenlijk — dienen, dan wordt deze groep in een uitzonderingspositie geforceerd: het gemiddeld inkomen per hoofd in Zweden is nl. in ieder geval lager dan de 10.640 kronen, die de werknemers bij de Overheid gemiddeld toucheerden.

De tankvrachtenmarkt werd het afgelopen jaar gekenmerkt door een drastische vermindering der vraag en een scherpe daling der tankvrachten. Vooral de reisvrachten ondergingen een aanzienlijke daling. Ook in de timecharter-afdeling was de bedrijvigheid in 1957, in tegenstelling tot 1956, gering. Vanzelfsprekend volgden ook de vrachten in de Amerikaanse sector een dalende richting. Van een uitbreiding der vraag en een daarmee gepaard gaande verbetering van het vrachtenpeil valt nog niets te bespeuren. De grote maatschappijen zullen, naar des schrijvers indruk, niet op korte termijn weer aan de markt komen. Voor de nabije toekomst zijn de vooruitzichten dan ook bepaald niet bevredigend. Tal van reders hebben echter voor een kleiner of groter deel der vloot op lange termijn emplooi geregeld en ondervinden derhalve geen of slechts in beperkte mate nadeel van de kentering van het getij.

Het afgelopen jaar werd gekenmerkt door een van die even gevoelige als onverwachte reacties, die zo kenmerkend zijn voor de tankvaart. Ofschoon het voor de hand lag dat de tankvrachten, welke gedurende de laatste maanden van 1956 en ook in januari/februari van het afgelopen jaar nieuwe hoogtepunten bereikten, na de heropening van het Suez-kanaal een dalende tendens zouden vertonen, heeft wel niemand een zo drastische vermindering der vraag en een zo scherpe daling der tankvrachten voorzien. Ervaren reders hebben zich tegen de gevolgen ener baisse gedekt door tijdens de hausse bevrachtingsovereenkomsten op lange termijn tegen alleszins lonende vrachten te sluiten. Degenen, die van deze mogelijkheid geen of onvoldoende gebruik hebben gemaakt, ondervinden hiervan thans de gevolgen.

Verskillende factoren hebben tot de huidige, weinig rooskleurige, situatie op de tankvrachtenmarkt bijgedragen. Onzekerheid wat de duur der blokkade van het Kanaal betreft, leidde tot ruime aanvoeren van het westelijk halfrond. Rantsoering van het verbruik in een aantal West-europese landen gedurende het conflict, gevoegd bij een uitzonderlijk zachte winter, was oorzaak, dat de voorraden, na de heropening van het Kanaal, voldoende bleken om in de eerste behoeften te voorzien. Geringer industriële bedrijvigheid enerzijds en monetaire maatregelen in verschillende landen anderzijds beïnvloedden mede de vraag naar ruimte in ongunstige zin. Ontstond tijdens de sluiting van het Kanaal, ondanks het geleidelijk in de vaart komen van nieuwgebouwde, deels snelle en grote tankers, door de dislocatie van schepen, als gevolg van de langere vaar-route geen surplus aan tonnage, dit veranderde toen de normale route door de heropening van het Suez-kanaal wederom kon worden gevolgd. De aanzienlijke uitbreiding der wereldtankvloot, waartegenover een geringere vraag naar tonnage bestaat, heeft het evenwicht tussen vraag en aanbod voorshands grondig verstoord.

De gevolgen zijn niet uitgebleven. De scherpe daling der reisvrachten, welke zich sedert het begin van het vorige jaar heeft voltrokken, blijkt uit een vergelijking der vrachten in januari/februari 1957 en die, welke aan het eind van 1957 resp. begin van dit jaar golden. Gedurende de beide eerste maanden van het vorig jaar werden nog

## De tankvrachtenmarkt in 1957

tal van schepen bevracht voor het vervoer van donkere olie van de Perzische Golf resp. de Caraïbische Zee naar het Verenigd Koninkrijk/Continent tegen resp. 350/325 pCt. en 315/275 pCt. boven de schaalvracht. Eind maart was de vracht van de Perzische Golf reeds gedaald tot plus 100 pCt., terwijl voor lading van de Caraïbische Zee niet meer dan plus 45 pCt. kon worden bedongen. In het tweede kwartaal liepen de vrachten verder in versneld tempo terug, waartoe het aanbod van surplus-tonnage door enkele der grote oliemaatschappijen bijdroeg. In augustus jl. werd een dieptepunt bereikt en waren de vrachten van het oostelijk en westelijk halfrond tot 50/55 pCt. beneden de schaalvracht gedaald!

Reeds eerder is er op gewezen, dat de omvang der tonnage, welke de grote maatschappijen van derden huren, in feite bepalend is voor de situatie op de tankvrachtenmarkt. Valt de vraag dezer potentiële bevrachters weg, zoals verleden jaar het geval was, dan is een daling der vrachten onvermijdelijk. Niet slechts hebben deze thans een peil bereikt dat voor de tijdens de oorlog gebouwde, minder economische, schepen geheel ontoereikend is, maar in verschillende gevallen moesten reders met een gedeeltelijke lading voor hun grotere schepen'genoegen nemen. Ofschoon aan het einde van het afgelopen jaar meer dan 140 schepen met een totaal draagvermogen van ruim twee miljoen ton uit de vaart waren genomen, heeft dit niet tot een sanering geleid. De vraag is nog steeds uiterst beperkt en de vrachten bewegen zich bij voortdoring op het uiterst lage niveau, dat reeds in de afgelopen zomer werd bereikt.

Hier en daar put men troost uit de gedachte dat, hoe omvangrijk de thans opgelegde vloot ook is, deze slechts iets meer dan 4 pCt. van het totale draagvermogen der huidige wereld-tankvloot vertegenwoordigt, terwijl dit percentage in het eveneens ongunstige jaar 1954 rond 10 bedroeg. Het is echter niet waarschijnlijk, dat de onfortuinlijke reders, wier schepen op non-actief werden gesteld, zich door deze overweging met het deficitair effect der noodgedwongen genomen maatregel zullen verzoenen. De vrachten voor het vervoer van schone lading volgden vrijwel dezelfde neerwaartse richting. De jongste bevrachtingen in de transatlantische sector kwamen op basis van 37½ pCt. beneden de schaalvracht tot stand.



Ook in de timecharter-afdeling was de bedrijvigheid in het afgelopen jaar, in tegenstelling tot 1956, gering. Weliswaar zijn de reisvrachten aanzienlijk sterker gedaald, maar ook de timecharter-vrachten weerspiegelen de invloed van de geringe belangstelling der grote maatschappijen. Werd in het begin van het afgelopen jaar nog 35/- per ton draagvermogen per maand voor vijf jaren timecharter voor tankers met een draagvermogen van ca. 19.000 ton, oplevering 1960, betaald; sedertdien moesten reders met 24/10½ per ton genoeg nemen. Een niet onbelangrijk percentage der in het afgelopen jaar tot stand gekomen bevrachtingen op timecharter-basis gold de zgn. super-tankers, waarvoor de vrachten eveneens zijn teruggelopen. Voor een 47.000-tonner, oplevering 1960, werd in het begin van het afgelopen jaar nog 30/6 per ton draagvermogen per maand betaald, maar in augustus jl. werd dergelijke tonnage met oplevering 1959 en eveneens voor een duur van 5 jaren voor 24/6 per ton bevracht. De behoefte der grote maatschappijen aan tonnage op basis van achter-eenvolgende reizen werd blijkbaar reeds grotendeels in de eerste maand van het jaar op basis van minimum/maximum vrachten gedekt. Sedertdien toch waren deze bevrachtingen van uiterst beperkte omvang, terwijl de vrachten scherp terugliepen, zoals blijkt uit een in oktober jl. tot stand gekomen bevrachting van een 17.000 ton tanker voor zes maanden reizen tegen 20 pCt. beneden de schaalvracht.

Vanzelfsprekend volgden ook de vrachten in de Amerikaanse sector een dalende richting. In februari/maart 1957 betaalden bevrachters nog 200 pCt. boven het U.S.M.C.-tarief voor het vervoer van donkere olie van de Caraïbische Zee naar de oostkust van Noord-Amerika, terwijl reders in november/december jl. met 60 pCt. beneden dit tarief genoeg moesten nemen.

Zoals reeds opgemerkt, valt van een uitbreiding der vraag en een daarmee gepaard gaande verbetering van het vrachtenpeil nog niets te bespeuren. Legt men zijn oor te luisteren in de kring der grote maatschappijen, waarvan verschillende trouwens eveneens een aantal kleinere schepen uit de vaart hebben genomen, dan krijgt men niet de indruk, dat deze bevrachters op korte termijn weder aan de markt zullen komen. Voor de nabije toekomst zijn de vooruitzichten dan ook bepaald niet bevredigend, al zij er nog eens met nadruk op gewezen, dat tal van reders voor een kleiner of groter deel der vloot op lange termijn emplooi hebben geregeld en derhalve geen of slechts in beperkte mate nadeel van de kentering van het getij ondervinden.

Rotterdam.

C. VERMEY.

## BOEKBESPREKING

*Dr. Ir. H. DE BOER: De commissarisfunctie.* J. H. de Bussy, Amsterdam 1957, 170 blz., f. 13,50.

In dit werk heeft de schrijver de functie van de commissaris bij n.v.'s geanalyseerd vanuit organisatorisch gezichtspunt. Noodgedwongen heeft hij zich hierbij vele beperkingen moeten opleggen. Zo blijven de zuiver juridische aspecten van het probleem onbesproken, terwijl schrijver zich ook distancieert van een nadere bespreking van de machtsverhoudingen binnen de n.v. Met name ontbreekt een beschouwing over de beperking van de rechten van de algemene vergadering van aandeelhouders. Hoewel volkomen beseffend, dat dit een onderwerp op zichzelf is,

heb ik een hoofdstuk, aan dit vraagstuk gewijd, toch nóg gemist. Een verdere beperking heeft schrijver toegepast door alléén Nederlandse industriële n.v.'s te behandelen, waarvan de aandelen (of certificaten daarvan) ter beurze genoteerd staan.

Schrijver heeft getracht de schaarse gegevens, die over commissarissen en hun functie bekend zijn, aan te vullen door aan deze n.v.'s (in totaal 200) 194 vragenlijsten toe te zenden (6 n.v.'s hadden geen commissarissen). Van deze vragenlijsten zijn er 44 terugontvangen, waarvan de antwoorden aan een nadere analyse worden onderworpen. Bovendien zijn van alle genoemde 194 n.v.'s de statuten onderzocht. Uit de 44 antwoorden komen ongetwijfeld enige interessante bijzonderheden naar voren. Het is echter m.i. de vraag, of deze 44 n.v.'s het hele universum van 194 voldoende representeren. Wanneer dit niet het geval is, en één nadere verantwoording hiervan ontbreekt helaas, waarschijnlijk uit motieven van geheimhouding, lijkt het mij de vraag, of correlatieberekeningen toepasbaar zijn en of aan de conclusies (bijv. ten aanzien van een positief verband tussen aantallen commissarissen en de grootte van het geplaatste kapitaal) algemene geldigheid t.a.v. de onderzochte groep n.v.'s kan worden toegekend. Bovendien lijkt mij de correlatiecoëfficiënt in dit geval gevonden (0,44) zeer laag (zie blz. 40).

De door de schrijver gevolgde methode van een schriftelijke enquête is echter de enige manier om iets naders omtrent sommige aspecten van het commissariaat te weten te komen, en als zodanig verdienen de uitkomsten, mits voorzichtig gehanteerd, alle belangstelling. Voorts zijn de gegevens, uit de handelsregisters verkregen, over de leeftijdsopbouw van commissarissen en bestuurders zeer interessant (blz. 40-51), evenals die over het beroep, dat commissarissen uitoefenen (blz. 51-54). Opvallend is, dat slechts 6 pCt. van het aantal commissariaten door „autoriteiten" werd bezet bij de onderzochte n.v.'s, zodat vlagvertoon niet die rol speelt, die weleens wordt aangenomen. Vervolgens wordt in het derde hoofdstuk een analyse gegeven van het begrip „toezicht", waarbij helaas de positie van het orgaan, ten behoeve waarvan dit toezicht wordt uitgeoefend, de algemene vergadering, slechts zeer beperkt wordt besproken (blz. 61-67). De machtsverhoudingen binnen de n.v. komen slechts terloops ter sprake, terwijl zij toch voor het onderhavige onderwerp van groot belang zijn.

Na een duidelijke uiteenzetting van de eisen, welke aan goed toezicht gesteld moeten worden, geeft de schrijver in hoofdstuk IV een organisatorische oplossing om dit te verwezenlijken, in de vorm van een relatieschema voor een zeer grote n.v. Dit hoofdstuk vormt, met het voorafgaande derde hoofdstuk, het piéce de résistance van het boek, en de erin verwerkte gedachten zijn zonder twijfel gezond en praktisch toepasbaar. Met name het pleidooi voor budgettering, welke budgetten dan door de Raad van Toezicht moeten worden gekeurd, terwijl ook na afloop van het boekjaar verantwoording tegenover deze Raad (die dus eigenlijk de raad van commissarissen is) moet worden afgelegd over de budgetbesteding, verdient alle aandacht. Ook de scheiding van adviserende taak (in principe door staffunctionarissen of onafhankelijke adviseurs) en de toezichthoudende taak (in principe door de commissarissen in een Raad van Toezicht) is zeer belangrijk.

Vervolgens wordt de beloning van commissarissen nog behandeld (hoofdstuk V). Schrijver vraagt zich af, of tantèmes wel de oplossing zijn, omdat in tijden van nood de

commissarissen een extra zware taak hebben. Tevens is een bezwaar, dat commissarissen belang hebben bij vergroting van het aandelenkapitaal, wanneer zij een gedeelte uit de overwinst ontvangen. Terecht pleit de schrijver dan ook voor een vaste beloning, naast bijv. presentiegelden voor het bijwonen van vergaderingen. Ten slotte wordt in hoofdstuk VI een vergelijking met het buitenland gegeven, welke vergelijking, bij gebrek aan nadere gegevens, slechts zeer globaal kon zijn.

Een verdienste van dit boek is, dat het de verschillende aspecten van de commissarisfunctie systematisch belicht. Als zodanig is het ongetwijfeld interessante lectuur. Ook de gegeven literatuurlijst is van groot nut voor hen die nader op bepaalde aspecten van het probleem zouden willen ingaan. Het is echter jammer dat schrijver zich zoveel beperkingen heeft opgelegd — met name betreffende de machtsverhoudingen in de n.v. — en dat, hoewel het idee van een enquête lofwaardig is, de uitkomsten niet die waarde hadden, welke wij ervan verwachtten.

Rotterdam.

Drs. B. E. DE MUINCK.

## GELD- EN KAPITAALMARKT

### De geldmarkt.

De moeilijkheid bij het interpreteren van de weekstaat van De Nederlandsche Bank is, dat het veelal mogelijk is tot een logisch sluitende verklaring van de verschuivingen te komen, zonder dat men er zeker van kan zijn dat rekening is gehouden met alle belangrijke verschijnselen, die in werkelijkheid hebben plaats gevonden. Ook de mutaties in de weekstaat per 13 januari jl. zijn zonder het maken van ingewikkelde veronderstellingen te verklaren.

Als verruimende invloeden zijn de toeneming van de deviezenreserve en de inkrimping van de bankbiljetten-circulatie — die zich thans beide iets onder de f. 4 mrd. bevinden — te beschouwen; deze twee factoren hebben tezamen op de geldmarkt f. 130 mln. aan ruimte gecreëerd. Hiertegenover staan de verkrappende invloeden: het saldo van de Schatkist is met f. 57 mln. gestegen en op de door de Centrale Bank verleende voorschotten is f. 53 mln. afgelost, zodat uit dezen hoofde in totaal f. 110 mln. aan ruimte verloren is gegaan. Het verschil tussen de verruimende en de verkrappende invloeden (f. 20 mln.) is, rekening houdende met enkele andere mutaties, terug te vinden in de stijging van het saldo der handelsbanken bij De Nederlandsche Bank met f. 29 mln.

Naarmate men deze globale interpretatie meer verfijnd wil maken, is het nodig meer — moeilijk controleerbare — veronderstellingen te maken. De eerste verfijning zou dan deze keer zijn, erop te wijzen dat het bedrag aan uitstaande schatkistpromessen met f. 25 mln. blijkt te zijn afgenomen. Daar het hier geen rechtstreeks in het binnenland geplaatst papier kan betreffen, moet worden aangenomen dat het Rijk op papier, dat zich in buitenlandse handen bevond, heeft afgelost. Men spreekt in dit verband van een deel van het in juli 1956 in Zwitserland geplaatste papier. Bij deze veronderstelling is de aanwas van de deviezenreserves in eerste instantie dus nog groter geweest dan uit de cijfers van de weekstaat blijkt.

Een tweede element dat bij de globale interpretatie niet tot zijn recht komt, is de moeilijk te peilen rol die de

Bank voor Nederlandsche Gemeenten de laatste tijd op de geldmarkt speelt. Deze kan enerzijds van de banken gelden opnemen, maar is anderzijds onder bepaalde omstandigheden in staat, krachtens de liquiditeitsgarantie van het Rijk, op de Schatkist terug te vallen. Het Rijk kan de uit dezen hoofde benodigde middelen o.a. verkrijgen door het plaatsen van schatkistpapier. Voor zover de opbrengst hiervan dus dient om de Bank voor Nederlandsche Gemeenten in staat te stellen call-gelden op te zeggen, zou men tot op zekere hoogte van een „consolidatie”-proces kunnen spreken.

In hoeverre ook de jongste „tender” van 13 januari voortvloeit uit een dergelijk streven naar consolidatie is een vraag die niet met zekerheid is te beantwoorden. Vast staat dat het saldo van de banken maandag onvoldoende was (f. 194 mln.) om de betalingen op het toegewezen papier, die woensdag moesten plaatsvinden, te verrichten. Bij de tender werd nl. een bedrag van f. 67 mln. aan 3 maands promessen tegen een onveranderd toewijzingsdisconto van  $4\frac{1}{2}$  pCt. toegewezen, en f. 38 mln. 9 maands papier tegen  $4\frac{3}{4}$  pCt. (3 januari  $4\frac{7}{8}$  pCt.).

### De kapitaalmarkt.

Wall Street zette de nieuwe week vol goede moed in; aan deze stemming werd voedsel gegeven door het bekend worden van de begrotingscijfers voor 1958/59, en door de uitspraak van President Eisenhower, dat hij voor 1958 eerder een opleving dan een achteruitgang verwacht. Merkwaardig genoeg bleek de verlaging van het dekkingspercentage voor effectenkredieten woensdag na beurs het einde van de goede stemming te brengen; in Amsterdam had men van dit staaltje van selectieve kredietpolitiek juist een nieuwe impuls verwacht, zodat de koersen hier donderdag flink stegen.

Gedurende de verslagweek waren vooral de internationale aandelen op het Damrak aan nogal grillige bewegingen onderhevig. Deze zijn uit de aard der zaak ook het meest gevoelig voor wisselingen in stemming op de buitenlandse beurzen. Bankaandelen waren vast gestemd. Uit het jaarverslag van de Rotterdamsche Bank over 1957 blijkt, dat vooral de rentewinst zich, onder invloed van de hoge rentestand, gunstig heeft ontwikkeld. De eerste dividendaankondigingen zijn bepaald niet teleurstellend. Een blijk van kracht gaf de „Meneba”; deze verhoogde het dividend, en de ruim f. 1 mln. die nodig was voor de overneming van aandelen Holland-Meel — welk bedrijf, mede in verband met de Euromarkt, zal worden stilgelegd — werd uit de geheime reserves afgeschreven. De meeste 6 pCt. obligaties bleven 105 pCt. of meer noteren. Het begrip „6 pCt.” blijkt een dermate magische kracht te bezitten, dat op verschillen in looptijd of in de mogelijkheid tot vervroegde aflossaarsstelling nauwelijks acht wordt geslagen, zodat er in feite vrij grote rendementsverschillen optreden.

Op de emissiemarkt werd het grote nieuws bekend: de inschrijvingsprijs voor de aandelen Koninklijke zal f. 114 per aandeel van f. 20 nominaal bedragen. De theoretische waarde van de claim bedraagt per f. 1.000 nominaal ca. f. 162,50, een hele tegenstelling tot de theoretische claimwaarde van de aandelen Dordtsche, die bij een inschrijvingskoers van 273 pCt. uitkomt op ca. f. 1.050.

In verband met de emissie van 6 pCt. obligaties door het Electriciteitsbedrijf Zuid-Holland sprak men van een „waaninnige stormloop”; de toewijzing is dan ook uiterst gering geweest.

| Aand. indexcijfers A.N.P.-C.B.S.<br>(1953 = 100) | 3 jan.<br>1958 | 10 jan.<br>1958 | 17 jan.<br>1958 |
|--|----------------|-----------------|-----------------|
| Algemeen .....                                   | 168            | 170             | 169             |
| Internat. concerns .....                         | 237            | 238             | 237             |
| Industrie .....                                  | 126            | 131             | 131             |
| Scheepvaart .....                                | 120            | 122             | 120             |
| Banken .....                                     | 104            | 107             | 109             |
| Indon. aand. ....                                | 65             | 67              | 63              |

| Aandelen                | f. 146,20 | f. 144,— | f. 143,60 |
|-------------------------|-----------|----------|-----------|
| Kon. Petroleum .....    | 310½      | 315      | 312       |
| Unilever .....          | 231½      | 237½     | 235½      |
| Philips .....           | 147½      | 152¼     | 151½      |
| A.K.U. ....             | 240       | 243      | 242       |
| Kon. N. Hoogovens ..... | 166       | 175½     | 179       |
| Van Gelder Zn. ....     | 138½      | 140      | 139¼      |
| H.A.L. ....             | 191       | 193      | 195       |
| Amsterd. Bank .....     | 85½       | 88½      | 81¼       |
| H.V.A. ....             |           |          |           |

| Staatsfondsen               | 60  | 60½ | 61½ |
|-----------------------------|-----|-----|-----|
| 2½ pCt. N.W.S. ....         | 84% | 85  | 85½ |
| 3½ pCt. 1947 .....          | 81% | 82½ | 83  |
| 3¼ pCt. 1955 I .....        | 81½ | 81½ | 81½ |
| 3 pCt. Grootboek 1946 ..... | 81¼ | 81¼ | 81¼ |
| 3 pCt. Dollarlening .....   | 89  | 90  | 90¼ |

| Diverse obligaties               | 83%  | 83%  | 85   |
|----------------------------------|------|------|------|
| 3½ pCt. Gem. R'dam 1937 VI ...   | 81   | 80   | 78   |
| 3¼ pCt. Bk.v.Ned.Gem.1954 II/III | 84½  | 84½  | 87   |
| 3½ pCt. Nederl. Spoorwegen ..... | 89%  | 90   | 90%  |
| 3½ pCt. Philips 1948 .....       | 80½  | 78½  | 81   |
| 3¼ pCt. Westl. Hyp. Bank .....   | 104% | 105% | 105% |
| 6 pCt. Nat. Woningbouw 1957 ...  |      |      |      |

| New York                    | 445 | 439 | 444 |
|-----------------------------|-----|-----|-----|
| Aandelenkoersgemiddelde     |     |     |     |
| Dow Jones Industrials ..... |     |     |     |

M. P. GANS

## RECENTE PUBLIKATIES

*Dr. E. A. B. J. ten Brink: De Rotterdamsche Telegraaf Maatschappij 1854-1884.* Een episode uit de begintijd van de elektrische telegrafie in Nederland. 's-Gravenhage 1957, 73 blz., ing. f. 3,75, geb. f. 4,75.

Dit werk bevat een interessant relaas van de oprichting, de lotgevallen en het einde van de „Rotterdamsche Telegraaf Maatschappij”, die van 1854-1884 telegraaflijnen tussen Rotterdam en zijn toenmalige voorhavens Brielle en Brouwershaven heeft geëxploiteerd. Het net van deze Maatschappij geraakte meer en meer omsingeld door het zich steeds uitbreidende Rijksnet, dat aangelegd werd op grond van de Telegraafwet van 1852. Het einde kwam toen de behoefte aan de diensten van de Maatschappij steeds sterker afnam ten gevolge van de aanleg van de Nieuwe Waterweg; het Rijk heeft haar lijnen ten slotte overgenomen. Deze kleine studie vormt de uitgewerkte tekst van een voordracht, door Dr. ten Brink in 1954 — een eeuw na de oprichting van de Maatschappij — gehouden voor het Historisch Genootschap Roterodamum te Rotterdam. Zij is uitgegeven door het Staatsbedrijf der P.T.T.

*Dr. W. Brand: De eenheid der wereld.* Rede uitgesproken bij de aanvaarding van het ambt van buitengewoon hoogleraar in de staathuishoudkunde der niet-Westerse beschavingsgebieden aan de Rijksuniversiteit te Leiden op 4 oktober 1957. H. E. Stenfert Kroese N.V., Leiden 1957, 37 blz., f. 1,50.

*L. van Kampen Jr.: Problemen rond de vorming van geheime reserves.* Rede uitgesproken bij de aanvaarding van het ambt van buitengewoon hoogleraar in de accountancy aan de Vrije Universiteit te Amsterdam op 11 oktober 1957. G. W. van der Wiel & Co., Arnhem 1957, 27 blz., f. 1,75.

*Tj. S. Visser: Grensgebied van recht en onrecht: belasting-tarieven.* Rede uitgesproken bij de aanvaarding van het ambt van lector aan de Universiteit van Amsterdam op dinsdag 15 oktober 1957. N.V. Uitgeverij F E D- Fantasie en Durf, Amsterdam 1957, 28 blz.

## beschikbare krachten

### EC. DRS.

33 jr., ruime en gedegen ervaring in handel en grote industrie, prefereert een functie als directie-secretaris in bedrijf of grote vereniging, c.q. een leidende functie bij organisatie, openb. lichaam of instelling. Br. no. E.-S.B. 4-2, postbus 42, Schiedam.

### ECONOMISCH DRS. (31 jr.)

#### zoekt passende functie

7 jr. bedrijfservaring in repres. secr. functie. Commercieel, fin., admin., organisatorisch en fiscaal goed onderlegd. Goede perspect. belangrijker dan hoge salar. Br. onder nr. E.-S.B. 4-1, postbus 42, Schiedam.

## vacatures

Het Economisch Instituut voor de Middenstand zoekt voor de afdeling Sociaal-Economisch Onderzoek een

## Drs. of Dr. ECONOMIE

die in het bijzonder zal worden belast met het bestuderen van sociologische vraagstukken met economische inslag. Ervaring in sociologische of economische research-arbeid vereist. Salaris afhankelijk van bekwaamheid en ervaring.

Brieven met uitvoerige inlichtingen te richten aan de Secretaris der Directie, Badhuisweg 72, Den Haag.

### GEMEENTE HILVERSUM

Burgemeester en Wethouders van Hilversum roepen sollicitanten op voor de functie van

## sociaal-wetenschappelijk onderzoeker

bij het bureau voor sociaal-wetenschappelijk onderzoek ter gemeente-secretarie. Aanstelling geschiedt in de rang van commies of commies A. (Salarisgrenzen respectievelijk f. 445,— — f. 596,— en f. 572,— — f. 680,— per maand, exclusief 4% vakantietoeslag en huurcompensatie. Zes eenj. verhogingen. Aanstelling boven het minimum van de aangegeven rangen is mogelijk). Academische opleiding is vereist. Ervaring in het toegepast sociaal-wetenschappelijk onderzoek strekt tot aanbeveling.

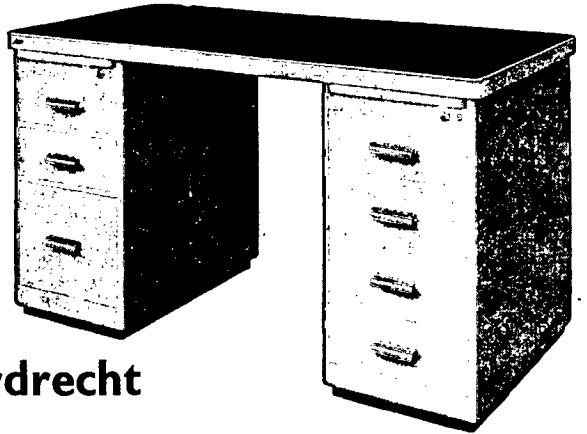
Sollicitaties met uitvoerige inlichtingen in te zenden aan de Burgemeester van Hilversum binnen tien dagen na verschijning van dit blad.

(Zie ook de vacatures op blz. 62)

**LIPS**

## Stalen meubelen

z.a. ladekasten, bureaus,  
tafels, wandkasten en boeken-  
rekken.



**LIPS**

Dordrecht



## N.V. KONINKLIJKE NEDERLANDSCHE PETROLEUM MAATSCHAPPIJ

gevestigd te 's-Gravenhage

UITGIFTE van  
**7.602.285 aandelen, elk groot nominaal f 20,—,**  
rechtgevende op alle nog betaalbaar te stellen dividenden.

Ondergetekende bericht, dat de inschrijving op bovenvermelde aandelen uitsluitend voor aandeelhouders openstaat ten kantore van

**NEDERLANDSCHE HANDEL-MAATSCHAPPIJ, N.V.**  
**AMSTERDAMSCHE BANK N.V.** **PIERSON, HELDRING & PIERSON**  
**DE TWENTSCHE BANK N.V.**  
**HOPE & Co.**  
**R. MEES & ZONEN**  
**ROTTERDAMSCHE BANK N.V.**

te Amsterdam, Rotterdam en 's-Gravenhage, voor zover aldaar gevestigd.

**tot en met maandag 10 februari 1958**

op alle werkdagen van des voormiddags 9 uur tot des namiddags 4 uur  
(des zaterdags van des voormiddags 9 uur tot 12 uur)

**tot de prijs van f 114,- of U.S. \$ 30,- per aandeel van nominaal f 20,-,**

op de voorwaarden van het prospectus d.d. 17 januari 1958.

De inschrijving staat gelijktijdig open in de Verenigde Staten van Amerika, Frankrijk, het Verenigd Koninkrijk, Zwitserland en België.

Prospectussen en inschrijvingsformulieren zijn verkrijgbaar bij de inschrijvingskantoren, alwaar ook exemplaren van het Amerikaanse prospectus verkrijgbaar zijn.

**N.V. KONINKLIJKE NEDERLANDSCHE  
PETROLEUM MAATSCHAPPIJ**

's-Gravenhage, 18 januari 1958.